

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

A. SAJTI ENIKŐ—MARKÓ GYÖRGY

ISMERETLEN DOKUMENTUM AZ 1942. JANUÁRI DÉLVIDÉKI RAZZIA RÉSZTVEVŐINEK PERÉRŐL

1943. december 14.—1944. január 14.

A dél-bácskai és újvidéki razzia főbűnöseinek 1943. december 14-én kezdődő hadbírószági tárgyalása kapcsán történetírásunk eddig az 1943. december 16-án készült ún. Emlékeztetőt ismerte, amely a legszűkebb magyar politikai vezetés számára röviden ismertette a vád alá helyezett honvéd- és csendőrtisztek nevét, a hadbírószág összetételét, a razzia előzményeit, az események rövid leírását és a vádakát.¹

A most közlésre kerülő „Jegyzetek az újvidéki perrel kapcsolatban” című, eddig ismeretlen dokumentum a főtárgyaláson készült meglehetősen vasos jegyzőkönyv. Az elmúlt években kerültek a Hadtörténelmi Levéltárba a katonai bíróságok 1945—1955 között keletkezett bűnügyi iratai. Ezek ellenőrző rendezése közben került elő a dokumentum az 1943-as per egyik vádlottja ellen 1951-ben indított eljárás anyagai közül. A jegyzőkönyv teljes terjedelmében tartalmazza a vádlottak és a kihallgatott tanúk vallomását, a bizonyító eljárás során felhasznált eredeti iratok egy részének rövid tartalmi kivonatát, vagy legalábbis felsorolását. Sajnos a jegyzőkönyvhöz csatolt, bizonyítékként szereplő iratokat nem találtuk meg a jegyzőkönyv mellett. A jegyzőkönyvvezető a vallomásokat ugyan nem mindig szó szerint rögzítette, s a bíróság által feltett kérdéseket sem úgy jegyezte le, a szöveg egésze mégis arra enged következtetni, hogy az elhangzott vallomások minden lényeges mozzanata bekerült a jegyzőkönyvbe. A tárgyalás során tanúként megjelent Bárdossy László volt miniszterelnök vallomását a jegyzőkönyvvezető sajnos nem írhatta le, mert küldték a tárgyalásról.²

A vádlottak a tényeknek, de egymásnak is ellentmondó vallomásai természetesen nem elégségesek a valós események rekonstruálására, így szükséges azok rövid felidézése.³

1941 végétől a Jugoszlávia megtámadása és felosztása után Magyarországhoz visszacsatolt Bácskában egyre sűrűbb fegyveres összetűzések jelezték a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével kibontakozó ellenállási mozgalom létét. December 30-án a zsabylai csendőrorsöt bizalmasan arról értesítették, hogy a Bánátból „gyanús elemek” szivárogtak át a Bácskába. Január 3-án razziát tartottak Zsablyán, azonban a partizánoknak nem sikerült nyomára bukkanni. Másnap a járőrök olyan értesülést szereztek, hogy a Zsablyától keletre fekvő egyik tanyán gyanús mozgást észleltek, a télen egyébként lakatlan szállás ké-

1 Az iratot közli: Magyarország és a második világháború. Második kiadás. Bp. 1961. 418—424. o.

2 Bárdossyt kétszer idézték be a tárgyalásra. December 17-én arra hivatkozva, hogy még nem mentették fel hivatali titoktartás alól, megtagadta a vallomástételt. Vallomását december 20-án tette meg.

3 Az eseményeket részletesen tárgyalja: *Búzási János*: Az újvidéki „razzia”. Bp. 1963.; *Golubovič, Zvonimir*: Racije januara 1942 u južnoj Bačkoj. — Zbornik za društvene nauke Matice Srpske. Novi Sad, 1963. 35. sz., 165—192. o.; valamint *A. Sajti Enikő*: A Jugoszláv Kommunista Párt vezetete ellenállás a Délvidéken és a Bárdossy-kormány megtorló politikája. — Párttörténeti Közlemények, 1982. 4. sz., 141—175. o.

ménye füstől. A csakhamar megérkező csendőrök és a partizánok között heves tűzpárbaj alakult ki, 10 partizán elesett, a járőr 7 tagja megsebesült.⁴

Másnap Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a m. kir. honvéd vezérkar főnöke elérkezettnek látta az időt a déli határ katonai megerősítésére és razziát rendelt el. A Grassy József vezérkari ezredes vezette zombori 15. gyalogdandárt Újvidékre, a kiskunhalasi 20/I. gyalogzászlóaljat Zsablyára helyezte, egyúttal a 2. lovasdandár páncélozott gépkocsi századát karhatalmi célokra Deák László ezredesnek, a 9. gyalogezred parancsnokának rendelte alá. Deák közvetlen felettese tehát Grassy lett. A razziát végző karhatalmi erők egységes vezetésével a vezérkar főnöke Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagyot, a szegedi V. honvéd hadtest parancsnokát bízta meg.⁵

A január 4-i összetalálkozás miatt az V. hadtest parancsnokának utasítására 100 határvadász, 150 csendőr, egy harcokcsi és két páncélcocsi lezárta Zsablya, Sajkásgyörgye, Sajkásszentiván, Dunagárdony vonalát. Másnap újabb egységek érkeztek és Deák átvette a razzia helyi irányítását. Januárt 5-re a karhatalmi alakulatok felszámolták a Stevan Divnin vezette csoportot, amelynek politikai biztosa Molnár Gyula volt. A helyszínről befutó első telefonjelentések ellenére a partizánok létszámát erősen eltúlozták, és a valóságban 40 fős partizánosztagot 100—110 főre becsülték.⁶

Január 6-án — tehát a partizánosztag szétverése után — megkezdődött a terület „tervszerű átfésülése és megtisztítása”, amelyet eleve 10—14 naposra terveztek. A foglyokból kicsikart vallomások megerősíteni látszottak a görögkeleti karácsony napjára (január 6.) tervezett felkelés hírét és január 9-én már azt is tudni vélték, hogy a partizánoknak „utasításuk volt a német és magyar lakosság kiirtására.” Valójában a JKP Vajdasági Tartományi Bizottsága ekkor még a felkelés előkészítésén dolgozott. Már ekkor több száz „csetnik” áldozata volt a razziának.

Január 12-én eldőlt Újvidék sorsa is. Ezen a napon Feketehalmy-Czeydner, az egységes karhatalmi erők parancsnoka, a valós tényekkel ellentétben olyan értelemben tájékoztatta Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, Bartha Károly honvédelmi minisztert és Szombathelyi Ferencet, a vezérkar főnökét a dél-bácskai helyzetről, hogy a partizánok Újvidékre húzódtak, s így indokolt és szükséges a razzia kiterjesztése a városra. A megbeszélésen ilyen értelemben döntöttek, s erről a belügyminiszter értesítette a minisztertanácsot is, amely a bejelentést tudomásul vette.⁷ Néhány nappal később készen volt az újvidéki razzia részletes terve. Január 20-án éjjel, a Grassy vezette karhatalmi erők körülrzárták a várost. Másnap megkezdődött az újvidéki razzia. A körzetekre osztott városban a kutató járőrök megkezdték az igazoltatást. Azokat, akik nem jutottak át az első szűrőn, a Levante Otthonban levő igazoló bizottság elé vitték, s ha itt sem igazolták „ártatlanságukat”, a Grassy által kreált vésztörvényszék elé kerültek. Az első napon ily módon halálra ítélt mintegy 25—30 „csetniket és partizánt” Gaál Lajos csendőr alezredes az újvidéki strandra vitette, ott kivégezték őket, a holttesteket pedig a jeges Dunába dobták. A kivégzéseket a Duna horvátországi partjáról nagyobb csoport nézte végig. Az eredménnyel — tanúvallomásukkal ellentétben — mind Feketehalmy-Czeydner, mind Grassy elégedetlen volt és a megtorlás fokozására buzdították a razziázó egységeket. Grassy dr. Zöldi Márton csendőr főhadna-

4 Párttörténelmi Intézet Archívuma — a továbbiakban PI Archívum — 651. f. 2/1942—1—6279; valamint Hadtörténelmi Levéltár — a továbbiakban HL — Vkf 1942—1—49/eln. A hadműveleti csoportfőnök 1942. január 4-i, 5-i és 6-i jelentése.

5 HL Vkf 1942—1/a—8882/eln.

6 HL Vkf 1942—1—49/eln. A hadműveleti csoportfőnök 1942. január 4-i jelentése; *Kumanov, Živan*: Bačko-baranjski odred. — *Zbornik za društvene nauke Maticе Srpske*. Novi Sad, 1961. 29. sz., 55. o.

7 Országos Levéltár — a továbbiakban OL — Mikrofilmtár, 12405/4.

gyot például arra sarkallta, hogy géppuskázzák végig a várost, hiszen itt „nem igazoltatásról, hanem megtorlásról van szó.”⁸ A razzia e parancs szellemében folyt tovább. Annak ellenére, hogy Szombathelyi január 22-én táviratilag utasította Feketehalmy-Czeydner az atrocitások (nem a razzia) beszüntetésére, az ártatlan emberek kivégzése 23-án is tovább folyt. Grassy városparancsnok csak ezen a napon, a késő esti órákban, fenyegető hangú hirdetményben adta tudtul a város lakóinak a razzia beszüntetését.⁹

Feketehalmy-Czeydner január 24-én a bácskai razzia „nem csapásszerű”, hanem fokozatos beszüntetésére vonatkozó irányelveket adott ki. Így került sor még a szenttamási és óbecsei razziákra, de ekkor már az elfogottakat a csendőrségnek és a kémelhárítóknak adták át. A dél-bácskai razzia végül is január 30-án, az eredeti terveknek megfelelően fejeződött be. A Feketehalmy-Czeydner és társai ellen 1943 őszén készült vádirat az áldozatok számát 3309 főben állapította meg.¹⁰

A tömeges kivégzésekről szóló hírek — az elrendelt hírzárlat ellenére — igen hamar kiszivárogtak és megmozgatták a magyar közvéleményt is. Bajcsy-Zsilinszky Endre már január 19-én levélben tiltakozott Bárdossy miniszterelnöknél a szablyai kivégzések ellen. Mint levelében írta: „... föl kell emelnem tiltakozó szavamat az ellen a mód ellen, az ellen a germán, szadista stílus ellen, amely a szablyai fölkelés nyomorúságos méreteinek magyartalan és embertelen megtorlásául állítólólag 1800 szerb lelket, köztük ártatlan gyermekeket, csecsemőket, asszonyokat, lányokat... követelt áldozatul.”¹¹

Január 22-én Bárdossy fogadta Bajcsy-Zsilinszkyt, s azzal igyekezett megnyugtani a felháborodott képviselőt, hogy még 21-én telefonált Újvidékre, hogy „ne legyen semmi kegyetlenkedés.”¹² Sajnos az itt közölt jegyzőkönyvben nem találtunk erre semmiféle utalást. Bajcsy-Zsilinszky első tiltakozó lépéseit egyéb akciók is követték. Így pl. a képviselőház külügyi bizottságának 1942. január 29-i ülésén több ellenzéki képviselő szigorú vizsgálatot és a bűnösök felelősségre vonását követelte. Február 6-án a Kommunisták Magyarországi Pártja ítélte el röplapban a délvidéki vérengzést.¹³

Kevésbé ismertek a razzia elleni helyi tiltakozások. Így pl. Török László műszaki tanácsos, iparfelügyelő 1942. január 29-én, tehát néhány nappal az újvidéki razzia után, az újvidéki rendőrkapitányságon egy nála járt magyar munkásküldöttség nevében tiltakozott a razzia miatt. „A magyar munkások ugyan megértik” — olvashatjuk ezzel kapcsolatos beadványában —, hogy a „bűnös szervezkedésben szereplő szerbekre és zsidókra, vagy ha magyarokra is az igazság keze lesújt, de nem tudják megérteni ártatlanok, köztük igen sok magyar, nők és egészen apró gyermekek ítélet nélküli kiirtását. Sokat szenvedtek a jugoszláv uralom alatt, a magyarságukban büszkén tartottak ki, de most pirulniuk kell, amikor magyarnak vallják magukat az elmúlt események miatt és nem tudták megérteni, hogy akkor, amikor Újvidéken a hatóságok a tényleges hatalom birtokában voltak, miért volt szükség felelőtlen, közlegényi sorban levő egyének önbíráskodására és azok által minden kihallgatás, előzetes figyelmeztetés és igazoltatás nélküli tömegvérengzésre és gyilkolásra.

8 Uo.

9 Muzej socialističke revolucije Vojvodine, Novi Sad. Arhivsko odeljenje, Madjarska kutija 2. reg. br. 4.

10 Magyarország és a második világháború. I. m. 421. o.

11 *Vigh Károly*: Bajcsy-Zsilinszky Endre és a „hideg napok”. — Történelmi Szemle, 1968. 1—2. sz. 88. o.

Bajcsy-Zsilinszky Endre a szablyai eseményekről Milan L. Popović délvidéki szerb képviselőtől értesült. Naplójában ezt írja a levél megírása kapcsán: „Talán életem legnagyobb indulatában és kétségbeesésében fogant levél.” A napló ide vonatkozó részét közli *Tilkoyszky Lóránt*: „Hogy megrázzuk a magyar lelkiismeretet...” — Békési Élet, 1984. 1. sz., 94—104. o.

12 *Tilkoyszky Lóránt* i. m. 97. o.

13 *Karsai Elek*: Az újvidéki „hideg napok” emlékeztető évfordulóján. — Társadalmi Szemle, 1982. 1. sz., 89. o.; OL K—63 Küm. pol. 1943—16—81/pol., valamint OL Mikrofilmár 12405/4.

Tudomásunk van arról is, hogy ezzel kapcsolatban rablások is előfordultak.” Török László továbbította a küldöttség arra vonatkozó kívánságát is, hogy a felelős katonákat állítsák haditörvényszék elé, mert „a magyar állam becsületébe és a magyar jog igazságába vetett hitük a történetek után megrendült.”¹⁴ De idézhetnénk Kadocsa Pál újvidéki rendőrfogalmazó január 29-i jelentését is, aki a razzia napjaiban a révkapitányságon teljesített szolgálatot és szemtanúja volt a strandon történt kivégzéseknek. „Tisztelettel jelentem — írta említett jelentésében —, hogy Hazám iránti szeretetem oly nagy, hogy kétségbe esve láttam a túlkapásokat, mert ez Hazámnak nem előnyére, hanem hátrányára vált.”¹⁵

Az első tiltakozásokat azonban nem követték a kormány részéről intézkedések, sőt egyértelműen az ügy eltussolására törekedtek. Szombathelyi ugyan február első hetében — a szolgálati szabályzatnak megfelelően — utasította Feketehalmy-Czeydner, hogy vizsgálta ki a fegyverhasználatok jogosságát, ennek nyilvánvalóan hamis eredményét azonban (a vizsgálat az összes fegyverhasználatok jogosságát igazolta) mind a vezérkar, mind pedig a miniszterelnök tudomásul vette.¹⁶

1942 tavaszán már az uralkodó osztályok angol-orientációjú csoportja, s személy szerint Bethlen István is vizsgálatot követelt. Áprilisban Babós József hadbíró ezredes vezetésével a vezérkar főnöke speciális bizottságot hozott létre, s elrendelte a nyomozást. Júniusban Babós több száz oldalas jelentésben számolt be ennek eredményéről. A bizottság által összegyűjtött adatok igazolták a „keringő rémhíreket”. Július 10-én Szombathelyi elrendelte az ügyészi nyomozó eljárást, de Horthy augusztus 13-án beszüntette azt a magasrangú katonatisztek ellen, a csendőrtisztek elleni eljárás azonban tovább folyt.¹⁷ Feketehalmy-Czeydner Ferencet és Deák Lászlót nyugdíjba küldték, Grassy csapattestével a keleti frontra ment.

A nyomozás elrendelése után az új miniszterelnök, Kállay Miklós érkezettnek látta az időt, hogy nyilvánosan is kifejtse kormánya álláspontját az eseményekkel kapcsolatban. A Milan L. Popovič szerb képviselő részéről elhangzott interpelláció, illetve Kállay arra adott válasza azonban nem bizonyult elegendőnek a kedélyek lecsillapítására.¹⁸ 1943. október 11-én — nem sokkal az olasz fegyverszünetet követően, s a szövetséges hatalmak felé irányuló béke-tárgyalások idején — Horthy visszavonta korábbi elhatározását és ismét elrendelte Feketehalmy-Czeydner és társai bíróság elé állítását. Horthy azzal indokolta elhatározását, hogy a tisztek razzia során tanúsított magatartása „az időközben felmerült adatok szerint lényegesen súlyosabb megítélés alá esik.”¹⁹ Valójában szó sem volt új adatokról. A kormányzó új elhatározása mögött a kormányköröknek a háború kimenetele miatt érzett fokozott aggodalma fedezhető fel. Az eljárás ismételt elrendelése alkalmasnak látszott arra, hogy a Kállay-kormányt szalonképesebbé tegye a nyugati hatalmak előtt, s egyúttal a felsőbb politikai köröket és magát Horthyt is mentesítse a felelőség alól.

A hadbíróóság ilyen előzmények után, 1943. december 14-én kezdte meg a főbűnösök ügyének tárgyalását.²⁰ A vádlottak, Szombathelyi kívánságára, sza-

14 OL Mikrofilmtár 12405/4.

15 Uo.

16 HL Vkf 1942—1—90/eln.

17 HL HM 1942—8/e—49503/eln., valamint 1943—1—69/eln.

18 Képviselőházi Napló, XIII., 1942. július 15., 524—528. o.

19 HL HM 1943—1—69/eln.

20 A tárgyalásra a Margit körút 85/87. szám alatti főtárgyalási teremben került sor. A tárgyalás elnöke Náday István, tagjai Németh József és Kiss János altábornagyok voltak. A tárgyalás a nyilvánosság kizárásával folyt le, de azon a katonai bűnvádi perrendtartás előírásai értelmében két, ún. bizalmi, Faragó Ödön altábornagy és a volt esendőrségi felügyelő, Pinczés Zoltán vezérőrnagy is részt vett.

badlában védekeztek, mint a jegyzőkönyv is utal rá, egyedül dr. Zöldi Mártont tartóztatták le. Már közeledett az ítélelhozatal napja, amikor a vádlottak — kihasználva helyzetüket — január 14-én Németországba szöktek.²¹ A jegyzőkönyv is ezért szakad meg. A tizenegy csendőrtiszt ügyében azonban megtörtént az ítélelhozatal, s tízöt tizenöt évig terjedő szabadságvesztés büntetésre ítélték őket. 1944 elején néhány katonatiszt ellen is eljárás indult — többek között az 1943-as perben még tanúként kihallgatott Littomericzky vezérkari ezredes ellen is — vizsgálati fogságba helyezték őket, megvonták egyenruhaviselési jogukat és felfüggesztették őket állásukból. Az 1944. március 27-re kitűzött főtárgyalás azonban ezúttal is elmaradt, a haditörvényszék elnökének váratlan megbetegedésére hivatkozva.²² A valódi ok az ország német megszállása volt.²³

Az itt közölt jegyzőkönyv — mint már utaltunk rá — nem elsősorban a razzia tényleges eseményeinek rekonstruálása szempontjából érdekes, bár a csurogi kitérés részletes leírása e vonatkozásban is új adatokkal egészíti ki eddigi ismereteinket. Az irat természetesen elsődleges forrás a tárgyalás részére, illetve annak hangulatára vonatkozóan. Ennek domináns elemeként az „emlékezet kiesés”, a felelősség elhárítása, illetve egymásra hárítása tűnik ki. A *jegyzőkönyv* azonban — véleményünk szerint — *elsősorban a razzia mozgatórugóinak szempontjából érdemel figyelmet*, e vonatkozásban tartalmaz néhány olyan adatot, amelyeket egyéb forrásaink nem említenek. Gondolunk itt mindenekelőtt az irat azon részeire, amelyek Ribbentrop német külügyminiszter budapesti látogatására, illetve a Fóty Ferenc csendőr alezredes által készített, ún. Ribbentrop-levelére vonatkoznak.

Már az eddigi források alapján is — közvetve — arra lehetett következtetni, hogy a partizánosztág szétverése után meginduló tervszerű tisztogató akció és Ribbentrop 1942. január 6-i látogatása között összefüggés volt.²⁴ Mint ismeretes, Ribbentrop a háborús fejlemények és a bolsevizmus elleni közös harc összközösségére hivatkozva az egész magyar hadseregre a keleti fronton történő bevetését követelte. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó az is, hogy a részletek megbeszélése céljából Magyarországra érkező Keitel vezértábornagy, a német véderő-főparancsnokság (OKW) főnöke látogatásakor már készen volt az újvidéki razzia terve is. A kormány tehát elsősorban *külpolitikai* megfontolásból tartotta fontosnak az erőteljes partizánellenes akció megindítását, ily módon is bizonyítandó, hogy a magyar hadseregre itthon is szükség van. A német külügyminiszterrel folytatott tárgyalásokon Bárdossy miniszterelnök — többek között — valóban a bizonytalan balkáni helyzetre hivatkozva igyekezett mérséklekre bírni Ribbentropot.²⁵ Horthy pedig január 10-én Hitlerhez írott levelében — miután biztosította a Führert szövetségi hűségéről, valamint Magyarország háborúban történő „lelkes” részvételéről — kérte, hogy Magyarország csak korlátozott csapatkontingenst küldjön a keleti frontra. Horthy — egyebek mellett — azzal érvelt, hogy a Balkán tele van „bizonytalansággal és forrongással”, s a szövetséges hatalmak oldalán harcoló fegyvereseket „az egész fanatizált lakosság segíti, beleértve a nőket és gyermekeket is”, s e har-

21 A Wilhelmstrasse és Magyarország. Bp. 1968. 761. o.

22 OL K—149 BM res 1944—6. sz. n.

23 Veessenmayer 1944. március 30-án követelte Sztójay miniszterelnöktől a peres eljárás végleges megszüntetését és a vádlottak teljes rehabilitálását. A birodalmi külügyminisztériumnak küldött másnapi jelentése szerint: „az elsőt megígérték, az utóbbit még megvizsgálják.” (A Wilhelmstrasse és Magyarország. i. m. 807. o.)

24 A. *Sajti Enikő* i. m. 172—175. o. A jugoszláv történetírás mindmáig azt az álláspontot képviseli, hogy a magyar kormány a „tölméretezett akcióval” elsősorban a bánáti bevonulást kívánta előkészíteni. *Čobanski, Mila—Golubovič, Zvonimir—Kumanov, Živan*: Novi Sad u ratu i revoluciji 1941—1945. Knj. 1. Novi Sad, 1976. 672—673. o.

25 *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája. Bp. 1975. 271—274. l.

cok nemrég a Bánátból magyar területre is átterjedtek és „véres áldozatokat követeltek”.²⁶

Ebben az összefüggésben válik igazán érdekessé az az utasítás, amelyet Fóty kapott egyenesen a Vkf. 2. osztályától január 6-án. Vallomásában ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Országos érdekből bizonyítékot kell szolgáltatni arra, hogy a partizánlázadást a Bánátból irányítják.” Nyilván Feketehalmy-Czeydner is hasonló utasítást kapott, mivel Fóty néhány órával később tőle is hasonló értelmű parancsot kapott. Fóty az általa készített, a jegyzőkönyvben Ribbentrop-levélnak nevezett jelentésben — feltételezhetően nemcsak saját kezdeményezésére — erősen eltúlozta a bácskai helyzetet, sőt kimondottan fiktív részletekkel egészítette ki a partizánok erejére vonatkozó adatokat. Mint vallomásában utal rá, január 9-én Kuthy László vezérkari ezredesnek, a Vkf. 2/D. alosztálya vezetőjének írott levelében állítólag felfedte a Ribbentrop-levél hamis részleteit. A Kuthyhoz intézett levélnek a jegyzőkönyvben szereplő kivonatos ismertetése azonban (5. sz. bizonyíték) nem támasztja alá Fóty állítását. Fóty ebben — a Ribbentrop-levéltre hivatkozva — azt írja, hogy eddig kb. 1200—1500 embert lőttek agyon a razzia során, előző jelentéséből szándékosan kihagyta a csurogi ügyet, és javasolta az áldozatok eltemetését, az utólagos vagyoneklobzást, de „sajnos Deák eltüntette a hullákat.” A levelet egyébként látta a hadműveleti csoport főnöke, Vörös János vezérőrnagy, valamint Ujzsászy István vezérkari ezredes, a Vkf. 2. osztályának vezetője is. Igen figyelemre méltó Ujzsászy saját kezű jegyzete az áldozatok száma mellett: „nem sok”.

A tárgyalás során — elsősorban Feketehalmy-Czeydner, Grassy és Deák — úgy próbálták beállítani Fóty szerepét, mintha az ellenállási mozgalom erejét eltúlzó jelentéseivel elsősorban ő lenne felelős a razziáért. A háború befejezése után a jugoszláv népbíróságon elhangzott vallomásában még Szombathelyi is Feketehalmy-Czeydner „rossz szellemének” nevezte Fótyt. Az események során játszott kulcsszerepét azonban egyéb források nem támasztják alá, bár kétségtelen, hogy a Vkf-től kapott utasításainak megfelelően igyekezett minél több, akár hamis adatot is szolgáltatni arra nézve, hogy a Bánátból egy nagyszabású felkelést készítenek elő a Bácskában. Az ellenállási mozgalom erejére vonatkozóan azonban nemcsak Fótytól futottak össze a hírek. Egyrészt Szombathelyi december elején magától Dominich Vilmos hadbíró századostól, a Vkf. statáriális bíróság ügyészétől kapott részletes jelentést az ellenállási mozgalom helyzetéről és a felszámolására tett lépésekről.²⁷ Szombathelyi egyébként ennek alapján 1942. január 9-én részletesen beszámolt a bánáti német katonai vezetőknek a délvidéki kommunisták elleni nyomozás eredményeiről, valamint a szablyai partizánvadász akcióról.²⁸ Másrészt a sajkási partizánosztaggal történt összecsapásról, valamint a dél-bácskai razziáról a vezérkar főnöke Bajnóczy József altábornagy révén naponta helyzettájékoztatót kapott.²⁹ Arról nem is szólva, hogy Feketehalmy-Czeydner január 12-én kizárólag Fóty adataira támaszkodva referált mind a belügyminiszternek, a honvédelmi miniszternek, mind a vezérkari főnöknek, hogy a partizánok Újvidékre húzódtak.

Az azonban tény, hogy 1942 januárjában megisméltődött az 1941 áprilisi tisztogató hadművelet során tapasztalt jelenség: egyrészt az ellenállásban ténylegesen, illetve feltételezetten résztvevő erők túlbecsülése, másrészt a helyi

²⁶ Horthy Miklós titkos iratai. Bp. 1962. 313—318. o.

²⁷ HL HM 1941—13—141042/elh.

²⁸ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Beograd, 1967. I/17. 20—25. o.

²⁹ HL Vkf 1942—1—49/elh.

lakosság kollektív felelősségre vonása. Bajnóczy József altábornagy január 12-i helyzettájékoztatójában ezt így fogalmazta meg: „A folyamatban levő tisztogatási művelet kihatása folytán várható, hogy a Bácskának ebben az elhanyagolt sarkában és ezzel együtt az egész Bácskában hosszabb időre teljes rend fog uralkodni, mert most módunkban van az összes nemkívánatos elemektől megszabadulni és így a lakosságnak elrettentő példát mutatni.”³⁰ A polgári közigazgatás bevezetésével fokozatosan — bár nem teljesen — háttérbe szorított katonai módszerek tehát ismét a „renitens” lakosság megfékezésének kizárólagos eszközeként jelentek meg 1942 januárjában.

Az események ugyanakkor — különösen Újvidéken — már túllépték a kormány által kívánatosnak tartott kereteket. A razzia napjaiban a Bácskában ismét a hadsereg vált kizárólagos politikai tényezővé, de miközben maximális mértékben igyekezett szolgálni a kormány és az egész ellenforradalmi rendszer érdekeit, a kormány szándékán már túlmutató vérengzéssel újabb akadályokat is gördített annak zökkenőmentes működése elé.

A razzia külpolitikai mérlege egyértelműen negatív volt. A keleti frontra küldendő magyar csapatok számát ugyan sikerült mérsékelni, de nem a partizánok és a lakosság elleni műcsaták rendezésével — amely mögött a németek egyébként kezdettől fogva gyanús hátsó szándékot sejtettek — hanem az SS magyarországi toborzóakciójának engedélyezésével.³¹

De súlyos árat fizetett a kormány belpolitikai téren is. A polgári közigazgatás bevezetése óta ugyanis a kormány — nem csekély mértékben a bácskai németek túlzott követeléseinek ellensúlyozására is — igyekezett valamiféle modus vivendit találni a bácskai szerbekkel. Ezt az alig megindult folyamatot vágta ketté a razzia, illetve az új, Kállay-kormány által szorgalmazott délvidéki konszolidáció elé is súlyos akadályokat gördített.

A tárgyalás során meglehetősen erős hangsúlyt kapott „bunda-ügy” kapcsán néhány szót kell még szólnunk a lakosságot ért anyagi veszteségről, a főként Újvidéken történt fosztogatásokról, illetve a Kállay-kormány idején lezajlott kártalanítási akcióról.

Már az újvidéki razzia beszüntetéséről szóló január 23-i fenyegető hangú hirdetményben Grassy állomásparancsnok arra szólította fel a város polgárait, hogy a „nagy torlódás” miatt a nyomozó szerveknél maradt értéktárgyakért jelentkezzenek tulajdonosaik. Január végén, február elején pedig egyre több konkrét adat futott be az újvidéki rendőrkapitányságra a fosztogatásokról.³²

Az anyagi károk felmérése céljából a Kállay-kormány Balla Pálnak, a miniszterelnökség nemzetiségi osztálya egyik magasrangú hivatalnokának vezetésével egy bizottságot nevezett ki, amely 1943 augusztusára elkészült a kárigények összeírásával. Eszerint az eltűnt ingóságok és az ingatlanokat ért károk összege összesen 5 millió 600 ezer pengőt, az „elhunyt” családfők iránti tartásdíj igény pedig 635 ezer pengőt tett ki. A minisztertanács 1943. szeptember 14-én olyan határozatot hozott, hogy a bizottság ismét utazzon a helyszínre, s immáron egyenként vizsgálja ki a bejelentett kárigények jogosságát. Egyúttal kiszélesítették a kártalanításra jogosultak körét is, amennyiben bevonták abba azokat a magyarokat is, akik „az ismert események folyamán a partizánok támadásai során károsultak.” A pénzügyminiszter mintegy 2 millió pengőt, tehát a már megállapított károk mintegy 1/3-át bocsátotta a bi-

30 Uo. A hadműveleti csoportfőnök 1942. január 12-i jelentése.

31 *Tükörszky Lóránt*: Ez volt a Volksbund. Bp. 1978. 185—188. o.

32 OL Mikrofilmtár 12405/4.

zottság rendelkezésére.³³ A minisztertanács október elején ismét foglalkozott az ügyel. Ekkor úgy foglalt állást, hogy elsősorban a kereső nélkül maradt családokat elégítsék ki, illetve a kisebb, (1000 pengőig), kivételes esetekben pedig az 5000 pengőig terjedő károkat fizessék ki. Ezt azzal indokolták, hogy az ilyen jellegű károk gyorsan megállapíthatók, s így „az akciótól várt politikai, szociális és morális effektus rövid időn belül érvényesülhet.”³⁴

A bizottság decemberben a razziák során keletkezett anyagi károkat már 9 327 930 pengőben határozta meg, a tartásdíjak pedig 642 050 pengőt tettek ki. Év végéig anyagi kártalanítás címén ténylegesen 20 820 pengőt, járadékként pedig 452 040 pengőt fizettek ki. A kártalanítási akcióból azonban a zsidó származásúakat eleve kizárták.³⁵ Az ország megszállása után Balla javaslatot tett a Sztójay-kormányának az akció folytatására, mivel szerinte annak felfüggesztése olyan irányváltás látszatát keltené nemzetiségpolitikai szempontból, „amely nemzetiségeink körében alig kiküszöbölhető visszahatást idézne elő.”³⁶ Sztójay azonban utasította Ballát a kártalanítási akció teljes felfüggesztésére, amelyről a minisztertanácsot utólag értesítette.

Az 1943-as hadbírószági tárgyalás jegyzőkönyvét teljes terjedelmében közöljük, csupán a nyilvánvaló gépelési hibákat javítottuk ki. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött és a Budapesti Katonai Törvényszék Kb. VIII. 2925/1951. jelzetű dokumentum eredeti, gépelt másodlat. 24 sűrűn gépelt oldalon, meglehetősen megviselt állapotban, csonkán maradt az utókorra. Mivel a jegyzőkönyv készítője a különböző személynevek írását eléggé következtelenül kezelte, ezért mindenkor az m. kir. honvédség és csendőrség tisztjeinek és hasonállásúak rangsorolási évkönyveiben szereplő névformát használtuk. A szövegben előforduló rövidítéseket szintén egységesítettük, feloldásuk — azok közismert volta miatt — nem tűnt célszerűnek. Mivel e rövid bevezetőben az események minden részletére, összefüggésére nem térhettünk ki, esetenként szükségesnek látszott a bővebb, magyarázó lábjegyzetek alkalmazása is. A személyekre vonatkozó, magyarázó jegyzeteknél mindig az 1942. januári események alatt viselt rendfokozatot és csapattestet tüntettük fel.

JEGYZETEK AZ ÚJVIDÉKI PERREL KAPCSOLATBAN

*Feketehalmy-Czeydner Ferenc*³⁷: Két napig volt Zsablyán mint szemlélő csak. Fótyt³⁸ ekkor láttam először, jó benyomást tett, elmondta, hogy mily nagy összeesküvésnek jött nyomára, közölte, hogy az ő munkáját a központ nem ismeri el. I. 17-én a Vkf-en szóbeli, majd írásbeli parancsot kapott: intelligenciát kímélni, tartózkodni fölösleges kegyetlenkedéstől, túlzott jogtalanságoktól is.³⁹

Csapatom partizánharcra volt kiképezve és felkészülve, én partizán harcokra szá-

33 OL K—27 1943. szeptember 14-i minisztertanácsi jegyzőkönyv.

34 OL K—28 ME Kisebbségi oszt. 1944—R—27709.

35 Uo., valamint 1943—G—34690.

36 OL K—28 ME Kisebbségi oszt. 1944—R—27709.

37 *Feketehalmy-Czeydner Ferenc* altábornagy, I. rendű vádlott. A szegedi V. hadtest parancsnokaként a Délvidékre kirendelt karhatalom vezetője. A bírósági felelősségrevonás elől 1944. január 14-én Németországba szökött. A nyilas hatalomátvétel után a honvédelmi miniszter helyettese, vezérezredes. Háborús bűnösként végeztek ki 1946. november 5-én Zsablyán.

38 *Fóty Ferenc* csendőr alezredes, VI. rendű vádlott. Még csendőr őrnagyként a Vezérkari Főnökség 2. osztályának D. (kérelmhárító) alosztálya rendelte ki 1941 november végén a Délvidékre a kommunistaellenes nyomozások iránítására és a Vkf. bírósága közötti kapcsolat fenntartására.

39 Január 17-én Szombathelyi Ferenc vezérezredes, vezérkari főnök közölte Feketehalmy-Czeydnerrel, hogy a razziát kiterjesztik Újvidék városára is. (*Búzsi János* i. m. 52. o.).

mitottam, nem tudtam, hogy inkább rendőri tevékenység lesz. A tisztogatást terem szerint a rendőrség és a csendőrség végezték volna, nem katonák.⁴⁰

I. 21. és 22-én estig nem vettem észre, hogy parancsaimat nem pontosan hajtják végre, illetve az első két napon. Véleményem szerint az elcsúszások a kutató járőröknél kezdődtek.⁴¹ I. 23-án de. 10 órakor jelentette Zöldi⁴², hogy 100 hullá elszállítására kér kocsit. Nem tudva, hogy atrocitások áldozatairól van szó, hanem gondolva, hogy harcokból erednek a hullák, bátorítottam Zöldit. De. 11-kor a laktanya előtt 50 hullát láttam, Szakáts ezredest⁴³ felelősségre vontam. Jelentették, hogy kézigránátot dobtak a házakból a csapatokra, harc fejlődött ki stb. Távolabb ismét 50 hullát láttam és ekkor döbbsentem rá, hogy ezen a napon nem úgy történik minden, ahogy én elképzeltem. 12-kor jelentette Grassy⁴⁴, hogy a strandon nagyobb arányú megtorlás folyik, mert a foglyok zendülnek. A válaszok azonban zavarosak voltak. Én azonnal rendelkeztem, hogy be kell azonnal szüntetni, de a legális tisztogatás tovább folyjon du. 4-ig.⁴⁵ Deák⁴⁶ Zsablyán jelentette, hogy a polgári közigazgatás meg van fertőzve, ezért Vukovári⁴⁷ főbíró leváltatta és ugyanezt hallottam Újvidéken is a saját Kho-tól is. Ugyanezt a rendőrségtől is. Popovítottól⁴⁸ kértem a kommunista gyanúsak listáját és azt, hogy az elfogottak igazoltatásában vegyen részt. I. 23-án géptáviró jelentést és összefoglaló jelentést adtam felfelé, melyben célzásokat tettem a történetekre. Csak szóbelileg jelentettem azokat a tényeket, amelyek a nyilvánosság elé nem valók („egy-két kilengés történt...”). A Leventotthonokban szakadatlanul folytak a kihallgatások. Deák jelentette: jan. 6-án Csurogon egy összeüjtött fogolytömeg zendül, közelharcra került sor, hol nagyobb tömegű halott lett. Lehet, hogy ezt csak I. 7-én jelentette. Lehet, hogy Fóty először Zsablyán jelentkezett és itt adta elő megfigyeléseit, tömött engem részletekkel. Nem tudom, hogy ez melyik napon történt. Hosszabb megbeszélést csak Deákkal tartottam. Deáknak parancsba adtam, hogy mindent jelentsen. Benyomásom volt, hogy a Fóty a központból kiküldött ember, aki átveszi és átadja a Vkf bizottságnak az elfogottakat.

Fóty említette, hogy nagyobb összeesküvés nyomára jött, ami a Bánáthól indul ki. I. 11-én jönne a tömeg, éjjelre csak a vezetők jönnek és a Szeged—Szabadka vonalat akarják elérni. Egész nagy harci tervet adott elő, hogy annak ő jött nyomára.⁴⁹ De olyan sokan jelentettek, hogy most már nem tudom, ki mit jelentett. Fótyval együtt jöttem Újvidékre, de nem tett említést tömeges kivégzésekről, vagy vérengzésekről akkor sem. Fóty nem mondta, hogy milyen intézkedéseket tett, benyomásom volt, hogy teljhatalmú központi ember a nyomozásokra. Feltűnt, hogy a vendéglőben sérelmeit panaszolta (valami kitüntetési ügy), de ez inkább utóbb lett feltűnő nekem. A polgári hatóságok állították be úgy Újvidéket, hogy az egy forrongó város, ahol elvesztették az uralmat.⁵⁰ Senki sem jelentette, hogy a hullákat a Dunába viszik. A Leventotthoni igazolóbizottságoknak a működését én rendelttem el, láttam, hogy 50—60-asával hozzák az embereket és igazoltatták. Utóbb, a razzia után hallottam, hogy nem szívesen vitték be ide a foglyokat, mert itt mindenkit szabadon bocsátottak. Itt a rendőrök igazoltattak. Én úgy mondtam, hogy mindenkit ide kell vinni igazoltatni. Az események után a BM urat⁵¹ egész röviden

40 A terv szerint az akcióban a katonaság is részt vett.

41 Éppen ellenkezően: Feketehalmy-Czeydner a razzia első napi „eredményével” elégedetlen volt, s az akció fokozására utasította beosztottait. (OL Mikrofilmtár 12405/4.)

42 Dr. Zöldi Márton csendőr százados, XV. rendű vádlott. Csendőr főhadnagyként vezényelték a szekszárdi csendőr gyalogtanosztály állományából Újvidékre, ahol járőrparancsnok volt. A hadbírói vizsgálat alatt tilalom ellenére elhagyta kijelölt tartózkodási helyét, ezért 1943. december 16-án letartóztatták. Az ítélelhozatal elől 1944. január 14-én Németországba szökött. Magyarországra német megszállása után résztvett a deportálások szervezésében. Háborús bűnösként végezték ki.

43 Szakáts Zoltán alezredes, a 16. határvadász zászlóalj parancsnoka.

44 Grassy József vezérőrnagy, II. rendű vádlott. Vezérkari ezredesként a 15. gyalogdandár parancsnoka, az Újvidékre kirendelt karhatalom irányítója, állomásparancsnok. 1944. január 14-én az ítélelhozatal elől kiszökött Magyarországról. A nyilas hatalomátvétel után a Hunyadi SS hadosztály parancsnoka. Háborús bűnösként végezték ki 1946. november 4-én Újvidéken.

45 Egyéb, eddig ismert források ezt nem támasztják alá.

46 Deák László ezredes, III. rendű vádlott. A 9. gyalogezred parancsnokaként a Zsablyán éskörnyékén tevékenykedő karhatalmi erők vezetője. Az ítélelhozatal elől ő is Németországba menekült.

47 Dr. Vukovári Béla volt a zsablyai főszojgábiró.

48 Popovics, L. Milan országyfűlési képviselő. 1918 után zentai járási előjáró, a jugoszláv Antimarxista Bizottság elnöke, 1932-től szenátor. 1941 decemberében magyar parlamenti képviselőnek nevezték ki. A razzia idején gyakorlatilag háziőrizetben volt.

49 A hadműveleti csoportfőnökség már január 6-án jelentette, hogy Freund Frigyes csurogi lakosnál megtalálták a tervezett felkelés vázlatát, Freundot pedig „szökés közben” agyonlőtték. (HL Vkf 1942—1—49/eln.)

50 A vármegye vezetői már 1941 október elején, a Bácskában tapasztalható rendkívül feszült, ideges légkörre hivatkozva kérték a belügyminisztertől a keményebb intézkedések bevezetését. Így pl. mozgó csendőrsők felállítását, a kijárási tilalom bevezetését, s a katonai közigazgatás idején alkalmazott túszedési akció felújítását. A Belügyminiszterium ekkor még visszautasította a javaslatot, mivel elegendőnek tartották az ellenállási mozgalommal szemben a Vkf. statáris bíróság működését. (OL K—149 BM res. 1941—1—15625.)

51 Keresztes-Fischer Ferenc 1931. augusztus 24—1935. március 4. és 1938. május 15—1944. március 22. között belügyminiszter.

tájékoztattam, de a történekről úgy emlékszem nem. I. 22-én este távirati parancs jött a Vkf-től, hogy kegyetlenkedés ne legyen.

„4089/I. 42. Vkf. rendelkezés: A BM felkérésére ne legyen vérengzés, indokolatlan kegyetlenkedés. Feltétlenül a közigazgatási hatóságokkal egyetértésben járjanak el.

7/d. a közigazgatással egyetértően járjanak el, amennyiben ezek megbízhatók.

c. anyakönyvezés módja, eltemetés törvényesen.

Vagyoneklobzás lehető legyen!”⁵²

Fóty a terület veszélyeztetéséről beszélt nekem, de nem mondott számot, hogy mennyi partizán van ott. Deák tájékoztatott engem részletesen. Nem tudom hogy a razzia után hány partizánt adtak át a Vkf. parancsnokságának.

Deák jelentette, hogy a csurogi csűrökben kitörni akarókat lemészárolták, szabályai körzetben kb. 1200 főt, de hogy mily módon, azt nem jelentette. A Levente Otthonban a vezető Horkai alez.⁵³ volt. Elképzelésem, hogy Fóty egyes alakulatoknak adhatott parancsokat. Fóty valami kitüntetési sérelmet tett szövé.

XII. 15.

Grassy József: I. 20-án Fótyt kérdeztem, hogy kell razziát tartani, ő mondta, bízzak meg csendőröket és karhatalmat, kik szakemberek. Ezekkel egyetértve Gaál⁵⁴ csendőrőrnagynak és Tallián⁵⁵ rendőrfőhadnagynak adtam utasítást egy razziaterv kiépítésére. A báni palotában tartott értekezleten részt vett Fóty is.

2. napon mondta I. r. v., hogy ha szükséges, löved végig a várost, amit nem vettem komolyan.⁵⁶ A 2. nap este erőlyesen közöltem, hogy a hdt. pk. nincs megalégedve, pongyolán, erélytelenül megy, egyetlen kommunistát sem fogtak, az előírásokat pontosan és szabályosan hajtásák végre. Ezt a parancsot félremagyarázni nem lehetett. (Tallián is vallja ezt.)

XII. 16-án pótlólag.

Gaáltól tudta meg, hogy a strandon ruhák vannak. A hdt. pk. úgy rendelkezett, hogy össze kell írni és majd népruházási célra kell fordítani. Be is szállították a ruhákat és a hdt. pk. rendelkezésére el is szállították. Vasváry⁵⁷ jelentette, hogy Fóty kérte nyomozati célra bunda kiadását, mert ezek jobbák, népruházati célra nem alkalmasak. Ezt Fóty is előadta, elutasította azzal, hogy kérje a hadtesttől. Nem jelentette Fóty, hogy a bundákkal mi történt. Először a kihallgatás alkalmával hallottam a bundákról, de előzőleg megengedtem, hogy szolgálat célra elvihetők.

Feketehalmy: Nem tudok arról, hogy valaki elvitt volna valamit a ruhákból, csak hónapok múlva a nyomozás során hallottam, hogy Fóty és Horkay elvittek volna valami bundákat.

Gaál alez. akkor jelentette, hogy a nap folyamán fegyveres harc volt, amit a hdt. pk.-nak jelentettek (21 halott) és utasítottam Gaált részletes jelentésre, mert Gaál sem tudott részleteket. I. 23-án jelentették reggel 7-kor, hogy holttestek fekszenek az uccán a báni palota környékén. Gaál, vagy Bátor⁵⁸ jelentette, hogy csendőröket támadtak meg, akik löttek. 10-kor jelentették, hogy a Kossuth Lajos uccában megtámadták a rendőröket, halottak és sebesültek vannak. Ezt a hdt. pk.-tól tudtam meg. Godkó ezds.⁵⁹ közölte, hogy a Duna-parton kivégzések folynak, amiről nem tudtam hanem Vasváry szds-t kiküldtem azonnali beszüntetésére és arra, hogy nézzen szét a városban és jelentse. Vasváry jelentette, hogy öldöklést nem állt, de vérnyomokat igen. 2 óra felé jelentette Fülöp vk. szds.⁶⁰ hogy a strandon kivégzések vannak, kb. 400 ember van még a strandon és kivégzésre vár. Utasítottam, hogy azonnal személyesen menjen oda és állítsa le, kísértesse be a 400 embert a Levente Otthonba. Utasította Gaált és Bátor⁵⁸yt, hogy vizsgálják ki a kivégzéseket, ők jelentették, hogy hány

52 Az idézett Vkf-rendelkezést valószínűleg Feketehalmy-Czeydner olvasta fel, hogy fedezze magát.

53 Horkay József csendőr alezredes, VII. rendű vádolt. Csendőr őrnagyként a m. kir. csendőrség Központi nyomozó parancsnokságától vezényelték az V. hadtest II. (felderítő) osztálya alá tartozó csendőrnemozók parancsnokának.

54 Gaál Lajos csendőr alezredes, V. rendű vádolt. Az újvidéki csendőrskola parancsnoka, a csendőrökből és katonai alegységekből álló kutató járőrök vezetője.

55 Tallián József rendőr főfelügyelő az újvidéki rendőrkapitányságon.

56 Grassy rosszul emlékszik. Zöldít például arra utasította, hogy géppuskázzák végig az utcákat, s vegyék tudomásul, hogy „itt nem igazolatásról, hanem megtorlásról van szó.” (OL Mikrofilmár 12405/4.)

57 Vasváry Károly vezérkari századosként volt a 15. gyalogdandár vezérkari főnöke.

58 Bátor Géza csendőr alezredes, IV. rendű vádolt. Az újvidéki csendőrsztyály parancsnoka.

59 Nem sikerült azonosítani.

60 Fülöp József vezérkari százados, vezérkari sztyolálatra beosztott tiszt az V. hadtest törzsében.

embert végeztek ki és hogy nagy csomó ruha van a parton. Jelentették, hogy nem tudják megállapítani, hogy mi történt, csak később jelentették írásban, hogy összefogott embereket őrző katonák felé a házakból lövések estek és erre kivégezték a foglyokat.⁶¹ A visszaéléseket a csendőrök és az újvidéki csapatok követték el, akik Zsablyán résztvettek.

(Grassy: Horkay jelentette, hogy az igazoltatások alkalmával behoztak holmikat, főleg pénzt és ékszer. Ezek utóbb ki is lettek adva a jelentkezőknek.)

Az eligazításnál nem mondtam azt, hogy „ússzon el a piszok...” parancsaimból sem lehetett arra következtetni, hogy emberirtásról lesz szó. Gyanúm volt, hogy Gaál és Batory valótlanul jelentenek. Fótytól és Horkaytól kértem tájékoztatást, de nem adott azzal, hogy nem tud adni csak annyit, hogy Zsablyáról és Csurogról beszivárogtak Újvidékre, de hányan és hol, nem tudják.

Megítélésem szerint felelős: Batory, Gaál és azok a csendőr parancsnokok, kiknek emberei az atrocitásokat elkövették. Nem igaz, amit Fóty állít, hogy golyószórózní kell és aki az ablakon kinéz, le kell lőni.

Fóty szerepe nem terjedt ki másra, mint arra, hogy előleges tájékoztatót adott. Jelentette, hogy nem tud részt venni, mert Vkf. bizottságban tárgyal.

v. Deák László ezds.: I. 5-én kaptam parancsot, hogy menjek Zsablyára, ahol Sellyey csendőrezredestől⁶² átvettem a pságot. Ott a környéken fegyveres kommunista lázadás tört ki, ezek a legerélyesebben törjem le. Littomericzky vk. őrgy.⁶³ adta a parancsot, I. 5-én este 19 órakor értem Zsablyára. Sellyey ezds. tájékoztatott a helyzetről, többek között: Csurogtól délre tegnap nagyobb harc volt partizánokkal. 12 halottunk volt, a partizánok elmenekültek stb. Nadások, több száz szállás,⁶⁴ kukoricaföldek átkutatásáról esett szó és 60 km-es Tiszaparttól. A polgári hatóság közölte velem, hogy a Bánátból szökdösnek át a lázadó kommunisták. Félős volt, hogy nagy tömeg szöklük át és ez végzetes volna.

I. 6-án adtam ki a parancsot, hogy Csurog községet át kell kutatni, ezt megelőzően a gyanús elemeket összefogni. Jan. 6-án reggel megjött a hadtest pk., kkit tájékoztattam terveimről, ő jóváhagyta. Délután jelentették, hogy Csurogtól délre fekvő nádásból lövöldözés van, továbbá, hogy néhány szálláson fegyveres ellenállás volt, amit letörtek.

6-án este Szép fhdy.⁶⁵ telefonon jelentette, hogy a 2. őrsöt megtámadták, harc folyik, erősítést kér. Jelentette, nem tudja, hogy ellen tud-e állni. Szemrehányásomra jelentette, hogy ezek vadállat módjára kitörtek, én erősítést ígérve azt mondtam, hogy ha tudok személyesen kimegyek. Autón 15 perc múlva 20—30 embert Csurogra küldtem. Rögtön utána jelentette Csurog, hogy a lázadás fegyverhasználat által le van verve, csend van. Ezzel én elintézettnek tekintettem az ügyet.

Ismertettem a csurogi esetet, a fegyverét el akarták venni, de ellenállt és a lázadást leverték. A hadtest (Littomericzky v. Kóbor)⁶⁶ tudomásul vette. 7-én reggel elrendeltem a polgári egyének leszerelését és hogy a fegyvereket le kell adni a csendőröknek.

Később még I. 11-én is napról napra jelentették, hogy tűzharok vannak. 12-én leállítottam a razziát és 13-án jelentettem ezt. Minden nap mindenről jelentést tettem. Előfordult hogy az uccán rámlóttek. Fóty közölte, hogy a nyomozóknál asszonyok és gyerekek vannak, kiket meg akarnak ölni. Azonnal intézkedtem, hogy bocsássák szabadon. A csurogi eset jogos fegyverhasználat volt. Koromsötét este volt akkor, eső, köd.

Fóty nem volt jelen a tájékoztatónál, nem emlékszem erre, de engem Sellyey tájékoztatott. Fóty nem volt ott, mikor a hadtestparancsnok ott járt nálam. Fóty gyakran jött hozzám, kérdezősködött, Csurogon I. 10. körül jártam. Az akkori helyzet rosszabb volt, mint a háború, mert minden pillanatban kitörhet a lázadás. Stépán⁶⁷ nem jelentette, hogy pár száz ember meghalt. Stépán azután állítólag bejött hozzám, de én erre nem emlékszem. Csak másnap jött be Stépán és jelentette nekem. Nem adtam utasítást a nyomok eltüntetésére. Utóbb sem jelentette, hogy a sebesülteket legyilkoltatta és a Tiszába dobatta, erre parancsot nem is adtam.⁶⁸

61 A házakból nem lőttek a foglyokat őrző katonákra. Vö. OL Mikrofilmtár 12405/4.

62 Sellyey Vilmos csendőr alezredes, a szegedi V. csendőrkerület parancsnoka. Az akció kezdetén ő volt a ki-rendelt csendőr karhatalom vezetője Zsablyán.

63 Littomericzky Oszkár vezérkari őrnagy, az V. hadtest vezérkari főnöke.

64 Tanya.

65 Szép Gyula próbaszolgálatos csendőr főhadnagy, Csurogon tevékenykedő csendőrtiszt.

66 Kóbor János vezérkari százados, vezérkari szolgálatra beosztott tiszt az V. hadtest törzsében.

67 Stépán László csendőr százados, VIII. rendű vádlott. Csendőr főhadnagyként a Csurogra kirendelt karhatalom parancsnoka.

68 Stépán és Batory vallomása ennek ellentmond.

Fóty és Horokay jöttek és mondták, hogy összegyűjtött gyermekeket és asszonyokat ki akarnak végezni. Én azonnal intézkedtem, de nem győzöttem meg, hogy valóban el lettek bocsátva, csak jelentették. Nem volt tudomásom arról, hogy 629 ember, köztük 27 gyerek életét vették el. Stépán névjegyzékéről nem tudok. Úgy emlékszem, hogy egyszer beszéltem Stépánnal, Stépán nem jelentette, hogy mi lett a holttestekkel. Fóty tájékoztatót az általános helyzetről írásban is, amit továbbítottam a hadtesthez.

Bátory Géza csendőr alez.: 1941 nyarán súlyos szabotázs cselekmények voltak elkövetve, még 1941 őszén is egész télig. Ez tartott télen is, több magyar sebesült és halott áldozattal. Kétségtelen volt, hogy nagyobb arányú összeesküvéssel állunk szemben. 2800 partizán került kézre.⁶⁹ Szabálytalan eljárásról a honv. vezérkar a csendőrség részéről nem tud, lehet, hogy az I. 17-én lefegyverzett polgárőrség követte el ilyet. Stépán jelentette a csurogi letörést, amit Deák tudomásul vett. Fóty a Vkf-nek jelentett mindent, vagy pedig a csendőr ker. parancsnokságnak.

Fóty tető jelentést Feketealmynak Zsablyán és el is kísérté Újvidékre. Grassy kiküldött Gaállal a strandra, ahol a folyamőr jelentette, hogy tűzharc volt, a túloldalról is löttek. A folyamőrök használták a fegyvert.

Sellyeyt én tájékoztattam az általános helyzetről. Deákot Sellyey. Fóty Horokayval tárgyalt, tőlem is érdeklődött, jelentettem a tűzharcot neki. Nem tudom biztosan, hogy Fóty mikor beszélt velük, nem tudom mikor járt először Zsablyán.

Stépán a csurogi dolgot este jelentette, segítséget kért, mire én kiküldtem egy szakaszt. Fél óra múlva úgy emlékszem a csurogi jegyző⁷⁰ jelentette a letörést. Nekem nem jelentett Stépán, hanem Deáknak. Én nem is beszéltem Stépánnal, Deák közölte, hogy a dolgot elintézte. Ismertette a karhatalmi parancsnoknak a csurogi ügyet, de ebben nincs lelőttekről szó. Névjegyzékről nem tud, Stépán jelentésére nem emlékszik. Nem tudom, ki adott parancsot túszoik szedésére. Lehet, hogy Bentay cs. alez.⁷¹ parancsára. Nem tudja, hogy Fóty kapott-e helyzetjelentést, de mindenbe tekintett. Nem tud arról, hogy Fóty jelentette volna ártalmatlan Emberek elfogását és kivégzését.

v. Gaál Lajos csendőr alez.: I. 20-án de. Grassy eligazításon ismertette a razzia célját: kommunisták felkutatása, összefogása, bekísérése, ellenszegülés esetén a legszigorúbb fegyverhasználattal való megtorlás. Alárendelt tisztjeimet én személyesen igazítottam el, felolvastam az írásbeli parancsot⁷² és megmagyaráztam. A járőröket egész nap ellenőriztem, jelentéseket tettem Grassynak. Grassy kifogásolta egyes járőrök előtt, hogy itt nem az összefogás, hanem a megtorlás a fontos. Január 21-én este figyelmeztettem az alárendeltek, hogy ragaszkodjanak az előírásokhoz, mikor Grassynak jelentetem, hogy fegyverhasználat nincs. Kérdezte figyelem-e az alárendeltnek a fegyverhasználatát. Jan. 21-én reggel tisztjeiket igazítottam el, utána ismét ellenőrizni mentem. Különös eset nem fordult elő, amit jelentettem. Több megbeszélés volt Grassynál, ezek súlypontja az volt, hogy nem sétálás a cél, hanem a lázadó partizánok megsemmisítése. Kifogásolta, hogy nincs fegyverhasználat. Este én jelentetem Grassynak a huszonhat fegyverhasználatot, ami nála elégtelenséget váltott ki. Ugyanezt a jelentést írásban is megtettem. A harmadik nap reggelén helyemet Jakabosnak⁷³ adtam át. Ekkor hallottam, hogy idegen tiszték látítják a legénységet, amiért a csendőrök kiutasították őket. Tíz órakor jelentette Zöldi, hogy a laktanya előtt hatvan-nyolcvan embert agyonlőttek, mert kézigránátot dobtak. Délután Grassy üzent értem, hogy Bátorival menjünk ki a Duna partra, mert ott állítólag atrocitások történtek, amit a Vkf. bíróságának tagjai a törvényszék ablakából láttak. Én itt semmit sem láttam. A strandon voltak ugyan hullák, amelyeket a városból hoztak ki, Detrich⁷⁴ és Korompay⁷⁵ voltak ott. Állítólag megtámadták az őrséget és ebből fejlődött ki a harc. A második napon, jan. 22-én azt hiszem Képiró

⁶⁹ Bátoriy itt a Délvidéken 1941 őszén letartóztatott kommunistákra és szimpatizánsokra utal. A vezérkar főnökének adatai szerint ekkor 2367 főt tartóztattak le. (Zbornik dokumenata ... i. m. 1/17. 22. o.)

⁷⁰ Csurog főjegyzője Varga Gyula volt.

⁷¹ Nem sikerült azonosítani.

⁷² Grassy január 20-i írásbeli parancsa szerint azokat, akikkel szemben az igazoltatás során „kétségek merültek fel”, a Levente Otthonban működő igazoló bizottság elé kellett vinni. Fegyvert „támadásos fellépés” vagy szökési kísérlet esetén lett volna szabad használni, bár maga a parancs is felhívta a figyelmet az „elkészt” fegyverhasználat „káros következményeire”. A razziaórákat azonban nem az írásos parancsban, hanem a szóbeli eligazításon buzdították megtorlásra. (OL Mikrofilmár 12405/4.)

⁷³ Jakabos István csendőr százados, oktatótisz az újvidéki csendőr tanosztálynál.

⁷⁴ Detrich Kálmán törzskapitány (őrnagy rendfokozat a folyamérőknél), a folyamzár ezred II. zászlóaljának parancsnoka.

⁷⁵ Korompay Gusztáv főhajónagy (megfelelt a főhadnagyi rendfokozatnak), a folyamzár ezred II. zászlóaljának sporttiszteje.

szds.⁷⁶ jelentette, hogy kérem itt tulajdonképpen nem erről van szó. Én a Képiróra való tekintettel, ki azt mondta, hogy miért nem adtak írásbeli parancsot, ragaszkodtam az írásbeli utasításhoz. Nem igaz, hogy ez eligazítás alkalmával azt mondtam volna, hogy itt nem rendes razzia lesz, hanem megtorlás. Jan. 22-én du. Főtyólt névjegyzéket kértem, a gyanús elemektől, de Főty Horkayhoz utasított. Valótlán, hogy Képiró előtt olyan kijelentéseket tettem volna, hogy nem rendes razzia, hanem kivégzés, megtorlás lesz. Főtyval semmiféle kapcsolatom nem volt. Nem hallottam és nem is tapasztaltam, hogy Főtynek a razzia során bármiféle szerepe lett volna.

Tárgyalásvezető elébe tárja Gaál Lajos vádlottnak az előkészítő eljárás alatt tett jegyzőkönyvi vallomását.

Grassy: Gaál 19—20-ára készítette el a razzia tervét. Zöldivel sohasem beszéltem.

Gaál: Grassy sohasem adott kifejezett parancsot atrocitások elkövetésére, vagy megtorlására.

Grassy: Gaál önhatalmulag adta át a harmadik napon a parancsnokságot. Én őt a felelősség alól nem mentettem fel.

Gaál: Grassy hozzájárult, hogy a harmadik napon engem Jakabos cs. őrnagy helyettesítsen.

Főty Ferenc ny. á. cső. alez.: Nem tudom milyen vád ellen kell védekezni. A nyomozás és a vezérkari főnök bírósága közötti kapcsolat fenntartására, a nyomozó jegyzőkönyvek átvételére és továbbítására, a súrlódások megszüntetésére, összekötőként küldtek ki engem 1941 nov. végén Németh Ferenc alez.⁷⁷ után. 1941 augusztusától 1942 márciusáig 2600—2700 embert állítottam bíróság elé, akik közül 2300-at elítéltek és 176-ot kivégeztek.⁷⁸

1941 vége felé láttam, hogy a vezetőiktől megfosztott kommunisták Zsablya körül gyülekeznek. December 28-án Budapestre utaztam, ahol balesetet szenvedtem. Január 4-én közölték velem telefonon, hogy Zsablyán harcok voltak és halottak is vannak. Ezt rögtön jelentettem Kuthy László vk. ezredesnek,⁷⁹ aki utasított, hogy azonnal utazzam le. Jan. 5-én reggel 8—9 óra között érkeztem Zsablyára gk-n, ahol Bátorynál jelentkeztem. Ő tájékoztatott a harcokról, és a helyzetről. A partizánok nádasok, kukoricások szélén, tanyákon bújnak el, miért is azt a tanácsot adtam Zalasdynak⁸⁰ — illetve ez is parancs lehetett —, hogy a fészkeket fel kell gyújtani, vagy le kell golyószórni. Megmondtam, hogy élő partizánokat kell fogni. Jan. 5-én este jelentkeztem Deáknál, akit Sellyey és Batory is tájékoztattak, én pedig tájékoztattam őt az elmúlt kommunista mozgalmakról. Másnap, jan. 6-án tiszti futár parancsot hozott a Vkf. 2. osztálytól, mely szerint jan. 7—8-án megérkezik Ribbentrop.⁸¹ Országos érdekből bizonyítékot kell szolgáltatni arra, hogy a partizánlázadást a Bánátból irányítják. Jelentéseimet mellékletekkel felszerelve másnap el kellett küldenem. Már összeszedtem a szükséges adatokat, amikor délután Feketehalmy-Czeydner hdt. parancsnok hívatott és azonos pcs-ot adott. Ő is tájékoztattam a kommunista nyomozás eredményéről és utána együtt kocsin Újvidékre mentünk. Jan. 7-én tehát másnap, közölte Deák, hogy 400—500 embert agyonlőttek. A tájékoztató mellett egy magánlevelet küldtem Kuthy ezds-nek, amelyben felfedtem a jelentés fiktív részleteit. Jan. 8-án Zsablyán rögtönítélő tárgyaláson vettem részt, mint szakértő.⁸² Jan. 9-én ugyancsak Zsablyán Deáknál érdeklődtem a helyzet iránt, majd ismét írtam Kuthynak, megküldtem a bánáti németeknek szánt tájékoztatást⁸³ és jelentettem,

76 Dr. Képiró Sándor csendőr százados, XIII. rendű vádlott. Irodalomtörténeti feladat lenne kideríteni, hogy Cseres Tibor „Hideg napok” című regényében a járőrparancsnokok közül miért egyedül dr. Képiró szerepe valódi névén és miért a legnegatívabb (inkább dr. Zöldi Mártonra illő) beállításban.

77 Németh Ferenc csendőr őrnagy, a Vkf 2/D. alosztályától 1941 novemberéig a kommunistaelenes nyomozások irányítására a Délvidékre kirendelt tiszt.

78 A Főty által közölt adatok csak hozzávetőlegesen felelnek meg a valóságnak. Egészen pontos adataink a státiális bíróságok és a Vkf bíróság által elítéltek és kivégezettek számáról csak 1941 őszéről vannak. Észreint 99 esetben hoztak halálos ítéletet, ebből 71-et végrehajtottak. 1942 januárja és márciusa között a Vkf státiális bírósága ismét több halálos ítéletet hozott, de ezek száma semmiképpen sem lehetett száz fölött. Vö. A. Sajó: *Énikő* i. m. 146—163., valamint 167. o.

79 Kuthy László vezérkari alezredes, a Vkf 2/D. alosztály vezetője.

80 Zalasdy Ferenc csendőr őrnagy, beosztását nem sikerült megállapítani.

81 Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter 1942. január 6—9. között járt Budapesten.

82 Január 8-án Zsablyán a Vkf bírósága két fogságba esett partizánt, Stevan Solaritót és Milorad Veslićet, a partizánok támogatása címén pedig Stevan Geričet ítélte halálra. Mindhármukat még aznap kivégezték. (PI Archivum 638. f. 3 1943—Bi—34. ó. e., valamint 653. f. 2 /67. ó. e.).

83 Az említett iratot nem találtuk meg. Feltehető azonban, hogy Szombathelyi január 9-én a bánáti német katonai vezetők részére eljuttatott levelében felhasználta Főty adatait is. Ebben a levélben Szombathelyi vázolta a délvideki kommunisták által végrehajtott szabotázsakciókat, a párt szervezeti felépítését, bánáti kapcsolatait, név szerint is felsorolta a JKP Tartományi Bizottságának Magyarországon elfogott, illetve tűzharcban elesett tagjait. Finoman értére adta a németeknek azt is, hogy a tervezett felkelés miatt nem a magyar hatóságokat terhel a felelősség, hiszen a zsablyai „lázadást” is időben elfojtották. Végül a vezérkar főnöke biztosította a bánáti német szervezet, hogy a partizánok elleni akciót tovább folytatják. (Zbornik dokumenata ... i. m. I/17. 20—25. o.)

hogy eddig 1200—1500 embert lőttek agyon. Deáktól tudtam meg, hogy két honvéd megsebesült Csurogon és ugyanekkor közöltem Deákkal, hogy a hullák eltüntetésével nem értek egyet. Zsablyán Horkay megmutatta az elfogott nőket és gyermekeket és közölte, hogy nem tudni, miért szedték ezeket össze. Azt mondják, hogy éjjel ki akarják őket végezni. Miután megnéztem ezeket a foglyokat, elmentünk Deákhoz, s jelentettük, a halottakat és felvilágosítást kértünk tőle. Deák közölte, hogy intézkedni fog, de jól jegyezzük meg, hogy minden intézkedési jog az övé. Jan. 12-én, vagy 13-án Budapestre utaztam és tapasztalataimról Kuthynak jelentést tettem. Megkérdeztem tőle, hogy mi a Vkf álláspontja. Kuthy azt felelte, hogy a vkf. úr⁸⁴ Feketehalmyt és Deákot eligazította, Deák tehát mindent saját belátása szerint, de saját felelősségére cselekszik.

Én erre többé ki sem mentem Zsablyára.

Jan. 19-én este 10 óraker kaptam meghívást Grassyhoz, ki azonban csak éjjel 1 óraker érkezett meg, s ekkor közölte, hogy razziát fog tartani. Megkérdezte, hogy hogyan kell ezt ezt csinálni, mire én ajánlottam, hogy szakközöveget vonjon be. Jan. 20-án du. az első eligazításnál jelen voltam, de ez alkalommal semmi olyan körülmény nem merült fel, ami a későbbi szomorú eredményt indokolhatná. Jan. 21-én nem vettem részt, csak 22-én voltam jelen az eligazításon, ahol Grassy a tiszteket magatartásuk miatt leszidta, ostromozta őket pipogya viselkedésükért és a kordonokért. Azt hiszem, itt hallottam, hogy a kegyelmes úr⁸⁵ rendelete értelmében a kordonon által menőket le kell golyószórózni, az ablakokban megjelenőket pedig le kell löni. E nap délután személyesen jártam a kegyelmes úrnál, kinek figyelmébe ajánlottam az éjjel-nappal súlyos szolgálatot teljesítő csendőröket. Rósa alez.-nél⁸⁶ Littomericzky azt mondta, hogy nincs eredmény, pedig a kegyelmes úr súlyt helyez arra, hogy legalább egy néhány puskát tudjanak produkálni. Én a nyomozó csoporthoz utasítottam őket. Este 11 óraker a Rex-ben,⁸⁷ lalkáson fegyverdörrenést, kézi-gránátrobbantásokat hallottam. Lemenve az utcára, bekötözött, nyilván sebesült csendőrtől hallottam, hogy a járórt partizánok támadták meg.⁸⁸ Másnap, 23-án vkf. bírósági tárgyaláson⁸⁹ vettem részt a törvényszék épületében, amikor déli 1 óra tájban heves tüzelésre lettem figyelmes, és az ablakhoz lépve láttam, hogy a Bárdossy utca végén embereket lőnek agyon. A tárgyalás után Grassyhoz futottam, s jelentettem a látottakat, mire ő indulatba jött és Gaált hívatta. Jelentésemet kötelességszerűen tettem meg, nem tudom ki csinálta azt, amit láttam. Jan. 24-én Horkay közölte velem, hogy sok ruhát hoztak ide, amit el kell zárni és a szobát le kell pecsételni. Ezt meg is tettük és a szoba, ahol a ruhák el voltak zárva, lepecsételve állt. Utóbb Grassy Horkay útján elrendelte, hogy a véres ruhákat el kell égetni, a többit pedig rendezni és ezeket a hdt. el fogja szállítani. A válogatásnál 8 bunda került elő értékes darabok, amelyek nyomorenyhító akció céljára nem voltak alkalmasak. Ezt többször említettük Grassynak és utasítást kértünk tőle. Különféle alternatívák merültek fel, pl.: hogy dobassuk a Dunába, ajándékozzuk el, de végre is Grassy úgy rendelkezett, hogy vigyük fel Pestre, adjuk el a bundákat és a vételárát fizessük be. A bundákat márc. közepén Gedővári és Farkas nyomozók⁹⁰ Budapestre hozták. Májusban jelentettük, hogy a bundákat egy pár száz pengőért valamelyik nyomozónak a sógoráné megvásárolná. Ezt nem engedtem meg, hanem jelentést tettem a szegedi hdt.-nak. Amikor Grassyt május hóban kihallgatták, ezt el is ismerte és csak később vonta vissza. A razziázó urakkal semmiféle kapcsolatom, vagy érintkezésem nem volt. Gaállal az utcán találkoztam, mikor is tölem a nyilvántartott gyanús egyének névjegyzékét kérte. Minthogy nekem ez nem állott rendelkezésemre, Horkayhoz utasítottam. Kuthy ezds.-nek mindent őszintén jelentettem, azt is, hogy ártatlan embereket lőnek agyon és dobnak a Dunába.

Babós tárgyalásvezető.⁹¹ Egyenesen a Vkf.-hez kellett volna távirati jelentést küldenie arról, hogy ártatlan embereket végeznek ki. Ismerteti az előkészítő eljárás során felvett jegyzőkönyvet, továbbá Fótynak jan. 9-én Kuthyhoz intézett eredeti levelét.

84 Azaz Szombathelyi Ferenc vezérezredes.

85 Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy.

86 Rósa Béla őrnagy, Feketehalmy-Czeydner személyi segéd tisztje.

87 Szálloda Újvidéken.

88 Fóty itt nyilván a dr. Zöldi által január 22-én, az éjszakai órákban rendezett műcsatára utal. (OL Mikrofilmtár 12405/4.)

89 A január 23-i per anyagát nem találtuk meg.

90 Gedővári István és Farkas Károly csendőr nyomozók Fóty Ferenc csendőr őrnagy közvetlen munkatársai voltak.

91 Babós József hadbíró ezredes, a vezérkari főnök ügyészének helyettese. Ő volt már 1942 áprilisában is annak a különleges bizottságnak a vezetője, amelynek feladata a razzián történetek kivizsgálása volt.

Fóty: A Vkf. 2-hez intézett helyzetjelentés adatait részben Deáktól, részben a cső. nyomozócsoport jelentéséből merítettem. Deáki mindenről jelentést kapott tőlem, viszont Grassy nem kért, de nem is kapott tőlem tájékoztatót.

Feketehalmy: Fóty nem mondta nekem, hogy a helyzetjelentését velem szemben túlozza.

Fóty: Ezt nem is túloztam, csupán a bácskai kommunista szervezkedésről beszéltem Feketehalmy előtt.

Horkay József cső. alez.: Fótyval voltam, amikor Zsablyán jan. 7-én egy színben 100—120 foglyot láttunk. Azonnal Deákhhoz mentünk és jelentettük neki, egyúttal intézkedést kértünk, mert a helyzet félremagyarázásra adhat alkalmat. Deák ki-jelentette, hogy intézkedni fog. Ő rendelkezett ekkor a cső. nyomozókkal is. Jan. 19-én Újvidéken tartott eligazításon közölte Grassy, hogy razzia lesz, amiről azonban előre senkinek semmit sem szabad tudnia. Már az első nap jelentettem Grassy-nak, hogy pénzt, ékszerszert, ruhát, rádiót stb.-t hoznak be. Grassy erre nem tett megjegyzést. Összesen három kommunista partizánt találtunk. Délben 5—600 embert hoztak be a honvédek a strandról azzal, hogy ott igazoltatások folytak. Ezt jelentette 3— $\frac{1}{2}$ 4 óra tájban. Grassy azt mondotta, hogy továbbra is szabályszerűen végezzem az igazolást. A strandról bekísért 5—600 ember igazolványait a strandon mind elvet-ték. Jan. 23-án este 10 órakor egy tehergépkocsin ruhaneműt hoztak, mire Grassy Feketehalmy megkérdezése után azt a parancsot adta, hogy vigyem be a nyomozó csoport helyiségébe a pénzzel és egyéb értéktárgyakkal együtt és ott ezeket egy szoba-bába lezárva pecsételjék le. Február hóban Grassy előtt szóba került ezeknek a ruhaneműknek az ügye, amikor is jelen volt Vasváry és Fóty. Február végén ismét intézkedést kértem Grassytól, de nem kaptam. Március 6—8-a körül Fótytól hallot-tam, hogy ládákat fogunk kapni, a holmit szét kell válogatni, szortírozni az anyagot és a ruhákból a cégjelzéseket kivágni. Ekkor nyitottuk ki a lepecsétel helyiséget és szortíroztuk az ott talált holmit. Nyolc bunda maradt, amire Fóty azt mondta, hogy kapott parancs értelmében külön kerülnek értékesítésre. Hogy azután ezekkel mi történt, nem tudom, de Fóty bevitte az irodájába. A gyanúsítottak jegyzőkönyv-ezését Fóty végezte. Nem tudok arról, hogy Fóty bűnjeleket kért volna, vagy embereket kiadott. Zsablyán a fészkerben 100—120 foglyot láttam, kiknek a fele 15—16 éves gyerek volt.

Stépan László szds.: Jan. 4-én kaptam pcs-ot, hogy indulnom kell, majd este 8-kor indulási pcs-ot kaptam 30 emberrel Zsablyára. Tgk-val és egy hk-val indultam útnak és 23 óra után érkeztem meg Zsablyára, ahol azonnal jelentkeztem Sellyey ezds-nél. Sellyey alként tájékoztatót a helyzetről, hogy súlyos partizánharcok foly-nak és ezért azonnal be kell avatkozni. Erre azonban nem került sor, hanem el-indítottak Csurogra, ahol Károlyfalvi szds-nál⁹² jelentkeztem éjjel 1—2 óra között. Tőle tudtam meg, hogy másnap razzia lesz, s megállapodtunk abban, hogy reggel 6 órakor indulunk, s névjegyzék alapján szedjük össze, névjegyzék segítségével a keresett egyéneket. A razzia során őrizetbe vett személyeket két hombárba tették, sűrűn egymás mellett. A hombárok kijárata az utcára szőtt, keskeny ajtóval. A két hombár egymástól három-négy száz lépésnyire volt. Ezeket kívül 25—30 embert az iskolában helyeztek el, sőt a község házában is volt 15—20 fogoly. A razzia délnél fél egy órakor ért véget. A községben 30 csendőr volt, 10 fő helybeli csendőr és 25—30 fő gyalogszendőr, továbbá kb. 100 honvéd. Jan. 6-án este fél 8 felé a község házában voltam, embereim pedig vacsoráztak. Egyszerre nagy lövöldözésre lettem figyelmes és kirohanva láttuk, hogy a Zsablyához közelebb eső hombár körül harc folyik. Utólag tudtam meg, hogy egy fogoly a hombárban égő lámpát leverte és egy másik fogoly felhívására a többiek a hombárból ki akartak törni. Az őrség kiszorult az aj-tóból és lőtt, de lőttek más katonák is. Az emberek tudultak kifelé a hombárból, de a lázadás ekkor már le volt verve. Az ajtótól kifelé az utcán 20—30 m-nyire is lát-tam halottakat. Az emberek oly nagy izgalomban voltak, hogy csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudtam tüzet szüntetni. Ugyanekkor a másik hombárból is lövöldözést hallottam, ahol ugyanezt tapasztaltam, de itt már két gs. tüzelt. A katonákat csak kézbe vett pisztollyal tudtam kényszeríteni a tüzelés beszüntetésére. Az iskolában egy fogoly zsebkéssel támadt az őrségre, erre lelőtték, de önmagában ismét kárt tett, valószínűleg megőrült. Egy negyedik helyen láttam, hogy mindenki le van lőve. Ezután telefonáltam Deáknak, aki leszállt és azt ígérte, hogy azonnal kiszáll az ügy kivizsgálása végett. En orvost hívtam, aki további utasításokra várt. Mivel

⁹² Károlyfalvi János százados, a hódmezővásárhelyi 9/III. gyalogzászlóaljtól kirendelt század parancsnoka.

pedig Deák nem jött meg, újra telefonáltam, majd utána Mály⁹³ közölte, hogy nincs semmi baj, minden rendben van. Deák nem haragszik és nem is jön ki. Egy óra múlva Vargával⁹⁴ bementem Zsablyára. Mály fhdgy.-nak, Deák sgt.-jének elmondtam az esetet, s kértem, jelentsen be Deáknak, mert további pcs-okat akarok kérni. Mály be is ment Deákhoz, majd visszajött azzal, hogy az ezds. úr azt parancsolja, hogy reggelre minden nyom el legyen tüntetve. Mire visszaértem Csurogra, a súlyos sebesültek mind elvéreztek, sokan megfagytak, s néhány embert agyonlőttünk, hogy ne szenvedjenek. Két kocsin vittem ki a halottakat. A hombárban 464 ember lehetett, mert ennyi szerepelt a jan. 7-én felvett névjegyzékben. Ezt a névjegyzéket jelentésem kíséretében felterjesztettem. A másolat Sándorfinál⁹⁵ maradt. A halottak kocsira rakását és elszállítását nemzetőrök és honvédek végezték. Időközben 4 ember baltával megtámadott egy kocsit, ezt lelőtték és a holttestét feldobták a kocsira. Jan. 10-én rövid szóbeli jelentést tettem a történekről Deáknak és Batorynak, kik tudomásul vették azzal, hogy minden rendben van. Ezelőtt sohasem voltam karhatalmi szolgálatban. Az esetet magam oly módon vizsgáltam ki, hogy minden jelenlevőt meghallgattam.

Deák: Nem emlékszem arra, hogy sgt.-em, Mály fhdgy. bejött volna jelteni hozzá. Aznap este telefonon kétszer beszéltem Csuroggal. Megengedem, hogy bent volt nálam Mály, de akkor sem adhattam pcs-ot sebesültek megölésére.

*Dr. Csáki József cső. szds.*⁹⁶ Nem érzi magát bűnösnek. Kun⁹⁷ szds.-tól hallottam, hogy olyan hírek vannak forgalomban, mintha megtorlásféle készülné. Valamelyik úr erre megjegyezte, hogy ekkor ezt adják írásban. Gaál alez. is kijelentette, hogy ragaszkodni kell az eredeti írásbeli pcs-hoz. Nem tudok a legs. izgatásáról. Jan. 23-án de. sebesült cső-ke láttam és csak hónapok múlva tudtam meg, hogy ezek nem voltak megsebesülve, csupán sebkötést hordtak.

*Budur Károly cső. szds.*⁹⁸ Nem érzi magát bűnösnek. Magam láttam, hogy egy 6—8 főből álló fogolytranszport megtámadta az őrköt, kik aztán lelőtték őket. Az újvidéki razzia harmadik napján a futtaki részen kb. kétszázötven fegyverhasználatom volt. Névsort nem készítettem, mert erre sem idő, sem mód nem volt. Jogtalan fegyverhasználatról nem tudok.

*Dr. Kacskovics Balázs szds.*⁹⁹ Nem érzi magát bűnösnek. Az én csoportomnál nem volt fegyverhasználat. Egy lakásban két idegen karp. honvédet találtam, akiket kiutasítottam. Egy ismeretlen fhdgy. részéről tapasztaltam a legs. látását. Arról halottam, hogy valami történt a strandon, de nem tudtam meg, hogy mi.

Dr. Képiró Sándor szds.: Nem érzi magát bűnösnek. Az első eligazítás alkalmával Gaál azt mondta, hogy tisztogatás van és minden szemetet le kell úsztatni. Én ezt írásban kértem, mire Gaál kijelentette, hogy a felsőbbbség nem adja. Ugyanekkor jelen voltak más bajtársak is, de hogy ők is írásbeli pcs-ot kértek volna, erről nem tudok. Nálam egy fegyverhasználat volt, a harmadik napon, és pedig oly módon, hogy valaki megfogta egy csendőr szuronyát, mire az keresztüliszúrta. Atrocitásról nincs tudomásom. Az én embereim kb. 150—200 embert tartóztattak le. Az udvaron a honvédtisztek mondták, hogy le kell löni minden kommunistát és zsidót és ők már hoztak is erre alkalmas legénységet. Ezt mások is hallották, sőt Gaál, vagy Jakabos is jelen volt.

*Gerencséry Mihály fhdgy.*¹⁰⁰ Zsablyán és Újvidéken részt vett Batory mellett a razziaikon. Részletekre nem emlékszem, tény azonban, hogy én magam is találtam rejtőző partizánokat. Újvidéken egy kutató járőr pk.-a volt. A jár. részéről 8—10 fegyverhasználat volt, szökés és ellenszegülés miatt. Én magam láttam, hogy egy ember pisztollyal lövöldözött, mire a katonák lelőtték. Pisztolyát valószínűleg átadták. A harmadik napi eligazításon nem volt jelen. Atrocitásról nem tud.

Dr. Zöldi Márton cső. szds.: Nem érzi magát bűnösnek. Jan. 22-én reggel a legs-et úgy igazították el, hogy megtorlás lesz. Egy honvéd alezredes mondta el és említette, hogy ezért emlékérmét kapnak.

93 *Mály Lajos* hadnagy, Deák Lászlónak, a 9. gyalogezred parancsnokának segéd tisztje.

94 *Varga Gyula* volt Csurog főjegyzője.

95 *Sándorfi János* csendőr alhadnagy, szakaszparancsnok-helyettes a Csurogra kirendelt csendőröknél.

96 *Dr. Csáki József* csendőr százados, X. rendű vádlott. Járőrparancsnok.

97 *Dr. Kun Imre* csendőr százados, IX. rendű vádlott. Számunkra ismeretlen okok miatt nem hallgatták ki a főtárgyaláson.

98 *Budur Károly* csendőr százados, XI. rendű vádlott. Az egyik razziaó egység parancsnoka Újvidéken.

99 *Dr. Kacskovics Balázs* csendőr százados, XII. rendű vádlott. Járőrparancsnok.

100 *Gerencséry Mihály* csendőr főhadnagy, XIV. rendű vádlott. Csendőr hadnagyként csendőr szárnyparancsnok-helyettes Újvidéken, a razzia során kutató járőr parancsnoka.

Bizonyító eljárás: 1942. dec. 17.

*Dr. Bárdossy László ny. miniszterelnök:*¹⁰¹ Minthogy a hivatali titoktartás alól a felmentést még nem kapta meg, a vallomástételt megtagadja.

*Bartha Károly honv. miniszter:*¹⁰² Csak utólag tudta meg a razzia elrendelését és Feketehalmy csak jóval a befejezés után tett nagyjában jelentést a razzia lefolyásáról. Tömeges kivégzéseket nem jelentett és azt sem, hogy a karhatalom kicsúszott a kezei közül.

*Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter:*¹⁰³ A szablyai és csurogi esetről csak utólag szerzett tudomást. A csendőrség jelentése szerint a délvidéken lázadás tört ki, amiért a katonai parancsnok tisztogatást tartott szükségesnek. Feketehalmy az eset után volt nálam és állította, hogy a helyzet veszélyes volt és ezért a legkeményebb eljárásra volt szükség. Szerinte minden szabályszerűen folyt le.¹⁰⁴ Úgy gondoltam, hogy a razziát a rendőrség végezze, katonák csak karhatalmat képezzenek. Ha valóban lázadás tört ki, úgy a katonai fellépés indokolt volt és csak utóbb tudta meg, hogy nem így történt.

Sellyey Vilmos ezds.: Jan. 5-én reggel értem Zsablyára, s ezen a napon kaptam jelentést Bograi csendőrezredestől,¹⁰⁵ ami szerint a szablyai és a csurogi őrösöt lemeszárolták, a többi őrösöt megtámadták a partizánok és most harc folyik. A tűzharcról jelentést tettem a Belügyminisztériumnak és a hadtestnek. Jan. 5-én Zsablyán lövések dördültek el és ezek atrocitásokat követtek el. A főjegyző jelentése szerint a nádasokban sok partizán bújkált. 1941. aug.-tól 1942. jan.-ig volt ott. Sok felfegyverzett lakos volt a községekben és ezek közül kellett megalakítani a polgárőrséget. Hallottam, hogy ezek atrocitásokat követtek el, de panasz ellenük nem érkezett. A befutó jelentésekből következtetve tudomásom szerint mintegy 300 fő partizán lehetett.¹⁰⁶ Jan. 4-e táján nagyon komoly zavargások voltak. Jan. 5-ig történt fegyverhasználatokat ügyszemmel kivizsgáltattam. Jelentés futott be hozzám néhány újvidéki fegyverhasználatról is, de ezek nem voltak előírászerű bejelentések.

*Deák Leó főispán:*¹⁰⁷ Jan. elején jelentették, hogy az újvidéki nyomozókat fegyveresen megtámadták és halálos áldozatok vannak. Kimenve láttam, hogy foglyok, halottak vannak és hogy razzia folyik, amit Deák ezredes vezet, aki azonban nem volt ott. Pár nap múlva hallottam, hogy a razziának sok polgári lakos áldozata van, amit jelentettem a belügyminiszternek. Egy-két nap múlva megjelentem Deák ezredesnél, aki azonban bővebb információk megadását megtagadta. Zsablyán és Csurgón megbízhatatlan magyar emberek voltak az összekötő szervek.

Popovič L. Milán orsz. képvis.: Előzményekről nem tud, csak hallotta, hogy katonai erősítések jöttek, amire az újvidéki intelligencia egy része Budapestre utazott. A belügyminiszter jan. 21-re Budapestre maga elé hívott, aki Feketehalmyhoz utasított azzal, hogy a szablyai szálak Újvidékre vezetnek, ahol razzia lesz. A belügyminisztertől Szombathelyi vkf-hez mentem, aki levelet adott Feketehalmyhoz és ezzel mentem hozzá. Feketehalmy is közölte velem, hogy razzia lesz, amelynek tartamára egy szobát bocsájt rendelkezésemre azért, hogy az igazoltatásban én is részt vehessek.

*Dr. Zombory Gyula r. főtan.:*¹⁰⁸ Véleményem az volt, hogy igen erélyes, de szabályszerű, megtorlásmentes razzia lesz. Teljes szimpátiával álltunk a katonaság rendel-

101 *Bárdossy László* miniszterelnök 1941. április 3-tól 1942. március 7-ig. Mint háborús bűnöst 1946. január 10-én végezték ki Budapesten.

102 *Bartha Károly* nyugállományú vezérezredes, honvédelmi miniszter 1938. november—15-1942. szeptember 24. között.

103 L. az 51. sz. jegyzetet!

104 *Keresztes-Fischer* persze nagyon is tisztában volt azzal, hogy a razzia korántsem volt „szabályszerű”. Egyébként ő volt az, aki később, kifejezve az uralkodó osztályok angol-orientációjú csoportjainak a háború menetében beállott változások miatti aggodalmát több alkalommal is minisztertanácson szorgalmazta a szerbekkel kapcsolatos politikai felülvizsgálatát. Az 1943. február 16-i minisztertanácson például nyíltan arra utalt, hogy elérkeztek látja az időt a katonai bíróságok által hozott ítéletek felülvizsgálatára, az internálások és kjtasítások, valamint a pravoszláv egyház helyzetének és a nagyhirű Matica Srpska ügyének tisztázására. (OL K—27. 1943. február 16-i minisztertanácsi jegyzőkönyv.)

105 Valószínűleg azonos *Beodray Ferenc* csendőr őrnaggyal.

106 *Sellyey* erősen túloz. Még a korabeli jelentések is legfeljebb 100—110 főre becsülték a partizánok létszámát. Mint a bevezetőben már utaltunk rá, az osztag létszáma 40 fő volt.

107 *Dr. Deák Leó* Bács-Bodrog vármegye és Zombor törvényhatósági joggal felruházott város főispánja.

108 *Dr. Zombory Gyula* rendőr főtanácsos, a város rendőrkapitányának vezetője.

kezésére. Magától értetődő volt, hogy a csendőrség és a rendőrség a katonaságnak volt alárendelve.¹⁰⁹

Tallián József r. főfelügyő: Rendőri fegyverhasználat egy sem volt. Grassy nem biztatott fegyverhasználatra, csak erélyesebb kutatást követelt a külföldiek ellen. A katonák közül sokan be voltak rúgva. A rendőrök katonai ellátást nem kaptak és rumos teát sem.

*Dr. Nagy Miklós polgármester:*¹¹⁰ A katonaság három napi ellátása fejében a városnak 28 000 P. költsége volt. Az első napon nem volt atrocitás; a második napon két csendőr egy embert hozott ki a Duna-partra, akít a szemem láttára lelőttek. A harmadik napon az utcán találkoztam Grassyval. A főispánnal¹¹¹ mentem és panaszt tettünk Grassynak. Ezen a napon reggel 10 óra körül egyszer már mondtam Grassynak, hogy baj van, szüntesse be a razzíát. Grassy arra kért, hogy szedjek össze a város lakosai közül egy nagyobb küldöttséget és vezessem hozzá azzal a kéréssel, hogy a razzíát szüntessék be. Ez meg is történt.¹¹² Grassyval semmiféle összehálkozásom nem volt.

*Orosz István rendőrkapitány:*¹¹³ Az igazoltatottakról névjegyzéket vezettünk.

*Dr. Kadocsa Pál. r. fogalmazó:*¹¹⁴ Kivégzéseket látott; aki nem halt meg a sortűzre, beelődtek, így dobták bele a Dunába. A strandon is látott kivégzést, jan. 23-án délelőtt 10 óra felé, amit folyamőrök hajtottak végre. Ezt 3 csendőrrel és néhány hátravadással láttuk. A főispánnak erről jelentést tettem.

*Dr. Végváry Tibor r. fogalmazó:*¹¹⁵ Személyesen látott kivégzéseket.

Dr. Vukovári Béla fősoldabíró: Az alispán parancsára Zsablyáról elmentem.

Néveri Lajos csendőr: Dr. Zöldi százados Balázs és Kenyeres csendőröket sebkötéssel látta el, jóllehet semmi sérülés rajtuk nem volt. Parancsot adott arra, hogy mondjuk azt, hogy a báni palotánál megsebesültünk.

Kenyeres József csendőr, Molnár István csendőr és Balázs Lajos csendőr: Néveri Lajos csendőrrel azonos vallomást tesznek.

Folytatólagos főtárgyalás 1943. december 19-én

Rósa Béla alezredes, a hadtest pk. személyi segédtsíztje: Január hó 6-án érkezünk meg Zsablyára, ahol láttam Fótyt, aki jegyzőkönyvezett. Titelen az ottani fősoldabíró jelentette, hogy a lakosság puccsot tervez a magyarság kiirtására és karhatalmat kért. Titel előtt útközben lövéseket kaptunk. A vacsora közben Fóty egy vázlatot mutatott, amit egy partizántól vettek el és a razzíáról beszélt.

Molnár István csendőr: (nem lényeges)

Sziklai Ferenc cs. törzsrőrmester: Január 22-én estétől 23-án reggelig őrsparancsnok voltam a Levente Otthomban. Ezen idő alatt egyetlen foglyot sem vittek ki az épületből.

Kisfalvi Bertalan cs. főtörzsrőrmester: Január 3-án Csurog községben polgári nyomozóként működtem. Újvidékről 11 foglyot kértem át, akiket állítólag Csurogon

¹⁰⁹ Zombory számára ez a razzia napjaiban korántsem volt ilyen magától értetődő. Január 24-én például jelentette feljebbvalójának, hogy a razzia alatt hatósági jogai „a személyi és vagyónbiztonság tekintetében” szüneteltek, azokat Grassy kizárólag magának tartotta fenn. E jelentésében emlékeztetett arra is, hogy a razzia előtt „a város polgári foglalkozású lakossága a látásat szerint békeséges, zavartalan, külső megnyilvánulásaiban rendes életét élte”, ennek ellenére egész épületek néptelenedtek el a razzia következtében és rablások is voltak. Feketehalm-Czeydner 1942. február 12-én Grassy védelmében levelet írt a honvédelmi miniszternek. Ebben azzal igyekezett inszINUálni Zomboryt, hogy, mint írta, „nincs a helyzet magaslán, amikor a honvédséget kellene támogatnia” és az „idegei sem felelhetnek meg a követelményeknek, mert az események alatt beteget jelentett”. Végül javasolta leváltását. (HL HM 1942—1/a—9961/ein.)

¹¹⁰ *Dr. Nagy Miklós* Újvidék szabad királyi város polgármestere.

¹¹¹ *Dr. Fernbach Péter* Újvidék szabad királyi város főispánja.

¹¹² Fernbach Péter újvidéki főispán és Nagy Miklós január 23-án Grassyhoz intézett levelében arról írt, hogy személyesen látták egy 10 éves kislány holttestét az utcán, s nyomatókkal kérték az ilyen atrocitások beszüntetését (MRSV MK 2. reg. br. 4.) Nagy Miklós január 23-án az esti órákban, egy zömmel szerbekből álló küldöttség élén valóban felkereste Grasyt. Ezt követően, néhány órával később jelent meg a városparancsnok fenyegető hangú hírdetménye, amelyben a razzia beszüntetéséről értesítette Újvidék polgárait. (*Búzási János* i. m. 66. o.)

¹¹³ *Orosz István* rendőrkapitány, az újvidéki rendőrséghez beosztott tisztviselő.

¹¹⁴ *Dr. Kadocsa Pál* rendőrfogalmazó az újvidéki révkapitányságon, s a bevezetőben is idézett január 29-i jelentésében kétségbeesve, a szemtanú hitelességével írt a strandon történt kivégzésekről. (OL Mikrofilmtár 12405/4.)

¹¹⁵ *Dr. Végváry Tibor* az újvidéki révkapitányság vezetője. Kadocsaival együtt látta a Duna-parton mintegy 40 fő kivégzését.

agyonütöttek, én azonban erről közelebbit nem tudok. Ezen a napon Csurogon nagy zavargások voltak. Csak hallomásból tudom, hogy az itteni lakosság megtámadta és agyonverte a foglyokat. A történeteket rögtön jelentettem dr. Zádor alhadnagynak¹¹⁶ Újvidéken. A hó folyamán mintegy 35—40 foglyot kísértünk be. Január 7-én nem mentem ki az utcára, mert polgári ruhában ez nem volt tanácsos.

Gulyás András cs. főtörzsőrmester: Január 23-án egy úr kihajolt egy autóból és azt mondta Szentpáli hadnagynak:¹¹⁷ „még nem láttam egy hullát sem”. Minthogy én 50 méter távolságra álltam az autótól, nem láttam, de nem is tudom, hogy ki volt ez az úr.

Kárpáti János rendőr: A razzián nem vettem részt. Két rokonom eltűnt a razzia során (Máriás Samu és Máriás József), ezeket kerestem. Meg is találtam őket dr. Képiró százados csoportjában, akit arra kértem, hogy engedje el őket, de a százados úr ezt megtagadta.

Képiró Sándor százados megjegyzése: a környékbeli szomszédok mondták, hogy ez a két ember, a két Mátyás¹¹⁸ a magyar honvédség bevonulása alkalmával rálöttek a magyar katonákra, minden razzia alkalmával elfogták őket, de Kárpáti rendőr közbenjárására elbocsátották. Ezért tagadta meg Kárpáti rendőr kérését.

Kun Bertalan alezredes, a hadtest kémelhárító oszt. vezetője:¹¹⁹ Az újvidéki razzia alkalmával nekem csak egy gyanúsítottat adtak át. Én ezt is szabadlábra helyeztem. Kivégzésről nem tudok, hullát nem láttam. Saját b. egyéneitől, csendőrörsről hallotta, jelentették, hogy nagyméretű zavargások, szabotázscselekmények vannak. Később személyesen győződött meg arról, hogy ezek a zavargások nagyobb méretűek, mint jelentették.

*Wéber Antal t. főhadnagy:*¹²⁰ Az újvidéki razzián mint megfigyelő vettem részt két napig. Renkey ezredes¹²¹ parancsára én őriztem a lakásán Popovič L. Milán képviselőt 3 napon keresztül. A razziát megelőző időkből a személy- és vagyonbiztonság nulla volt. Az utcára csak belterületen lehetett kimenni, a külterületeken nem lehetett biztonságosan járni. Az 1941 szeptember és 1942. január 20-a között legalább 20 csendőrt és rendőrt temettünk el, akik merénylet áldozatai lettek. Nagyarányú szabotázscselekmények voltak.¹²²

Németh Ferenc cs. alezredes: Fóty említette, hogy az újvidéki razzia után sok ruhát, pénzt, ékszert vettek őrizetbe. A ruhák egy részét hadművelési területre szállították, nyolc bundát pedig értékesítés végett Budapestre hozták azzal az utasítással, hogy értékét a szegedi hadtest pénztárába kell befizetni. Ezekről a bundákról először akkor hallottam, amikor Grassy a Vkf. 2. osztályon valami ügyben megjelent. Ez a szegedi hadbírói kihallgatás után történt, de lehetséges, hogy még később. Úgy emlékszem, hogy Fóty azt a közlést tette előttem, hogy a szóban levő ruhákat, ékszereket, értékeket azok a katonák és polgári egyének hozták be akik előtt kihirdették, hogy a bizonyos időn belül beszolgáltatott értékek miatt büntetlenséget biztosít a hatóság.

Fóty Ferenc alezredes megjegyzése: nem volt szó arról, hogy a ruhákat hadművelési területre viszik és arról sem, hogy bizonyos időn belül a beszolgáltatók büntetlenségben részesülnek.

*Br. Andreánszky Gábor főhadnagy:*¹²³ Január 21., 22. és 23-án részt vett a parancsnoki értekezleten. Grassy január 22-én közölte az értekezleten, hogy felsőbb helyről kifogásolták, hogy a razzia nem elég erélyes. Én azt hittem, hogy az igazolásokat végző bizottság egyúttal statáriális bíróság is. Hallottam azt is, hogy az igazoló bizottság elől egyeseket kivittek a strandra és kivégezték. A Délvidéken minden katonára állandó életveszélyben élt. (Ez a tanú esküt tett!)

116 Dr. Zádor Antal csendőr alhadnagy pontos beosztását nem sikerült megállapítani.

117 Szentpáli-Gavallér András próbaszolgálatos csendőr főhadnagy, beosztott tiszt dr. Képiró Sándor csendőr főhadnagy csoportjában.

118 Nyilván a két Máriásról van szó.

119 Az események idején csak beosztott tiszt a hadtest II. (kémelhárító) osztályán.

120 Wéber Antal tartalékos főhadnagy csapattestét nem sikerült megállapítani.

121 Renkey Albert alezredes az V. hadtest II. (kémelhárító) osztályának vezetője.

122 A délvidéki ellenállási mozgalom erejét ebben az időben valóban számos akció jelezte. Az első szabotázásra a Bácskában, 1941. július 19-én került sor, amelyet Momeilo Saranović és Szőke István hajtottak végre. (PI Archívum 651. f. 6/1941. IV.—1941. július 19.)

123 Andreánszky Gábor hadnagy csapattestét nem sikerült megállapítani.

Zergényi Pál százados:¹²⁴ Az újvidéki razzia alkalmával mint csendőr tanosztálytól vezényelt 30 csendőr parancsnoka ott tartózkodott. Három napig Gaál alezredes parancsnoksága alatt állott. Az első napon a kordont ellenőrizte, délután pedig a Levente Otthonban tartózkodott. A második napon délelőtt ismét a kordont ellenőrizte. Délután Gaál adott parancsot neki arra, hogy szemrevételezzon a Duna-parton megfelelő helyet, ahol azokat az embereket lehessen eltüntetni, akiket az igazoló bizottság halálra ítél. Én a strandot jelöltem meg. Ezt a második napon Korompay főhajónagynak megmondtam.

Tárgyalásvezető hadbíró ezredes ismerteti a nyomozó eljárás alkalmával felvett jegyzőkönyvet, amely szerint Zergényi tanú azt vallotta, hogy „utasítottam Korompayt, hogy ha embereket visznek le a strandra, a halálos ítéletet hajtsa végre”.

Zergényi tanú ezt a vallomását visszavonja.

A haditörvényszék a tanú megesketését a Kbp 200. §-ának 1. pontja alapján mellőzi.¹²⁵

Korompay Gusztáv főhajónagy: Január 21-én délután Zergényi felkeresett a strandon és utasítást hozott, amely szerint szemrevételeznem kell a strandot a Levente Otthonban halálra ítélt emberek kivégzése céljából. Parancsot adott arra, hogy 30—35 embert vonjak össze és a kivégzéseket ezekkel hajtsam végre. A második napon odahozott embereket itt ki is végeztük. Nem emlékszem arra, hogy első este is hoztak-e már embereket, de lehetséges, hogy igen. A csendőrök 15 férfit hoztak, illetve 15 személyt, közöttük 2—3 nőt. Jelentették, hogy ezeket a Levente Otthonból hozták és mert fegyveres ellenállást tanúsítottak, ki kell őket végezni. Mindenki két lövést kapott és utána a Dunába dobtuk. A második napon öt kivégzés volt. Ezeket is csendőrről hozta. A harmadik nap délelőtt 10 órától kezdve hordták az embereket egyenes katonák és csendőrök. Nem tudom, hogy hány kivégzés történt. Egy körülbelül százas csoport lázongani kezdett, sértegetett bennünket. Az egyik engem támadott meg, ezt revolveremmel személyesen lőttem le. A kivégzéseket Grassy utasítására még napfény mellett állítottam le.

(A haditörvényszék Korompay tanú megesketését a Kbp. 200. §-ának 1. pontja alapján mellőzi).

Murancsik András t. szakaszvezető: Korompay a strandról egy levelet küldött velem a Levente Otthonba, de nem tudom, hogy mi volt benne és, hogy kinek szolt. Én egy törzsőrmesternek adtam át és választ nem kaptam rá.

v. Varga Gyula csurogi főjegyző: Január 7-én este az irodámban együtt vacsoráztam Stépán László századdal, amikor fél nyolc óra felé nagy kiáltozásra lettünk figyelmesek. Azonnal kiszaladtunk, de még az utcára sem értünk, amikor géppisztoly és fegyver ropogását hallottuk. Stépán mint egy örült futott a körülbelül 250 méter távolságra levő hombárhoz, de mire odaérhetett, a lövöldözés már el isült. Stépán ezután visszajött és telefonon jelentést tett Deák ezredesnek, majd pedig egy óra múltán ismét telefonált. Nem sokkal utána gépkocsin Zsablyára mentünk Deákhoz, hol Stépán az én jelenlétemben beszélt Mály segédtsízzel, aki bement az ezredeshez és kisvártatva kijött. Ekkor mondott valamit Stépánnak, de nem hallottam, hogy mit. Utána hazamentünk Csurogra; Stépán kocsikat kért tőlem. Ezekkel a hullákat a Dunára vitette, amivel reggel öt órára készült el. Az elfogottakról, tehát az eltűntekről névjegyzék készült, mert Stépán az előző napon tőlem kisegítő irnokokat kért. Azokat a foglyokat, akik a község házában a bíró szobájában voltak elhelyezve, délután átvitték a hombárókba. Agyonütött embereket én nem láttam. Mikor a lövöldözés megszűnt, este fél nyolc után, Stépán kihívatta a községi orvost, aki megnézte a helyszínt és azt mondta „alapos munka volt”. Miatán óraszám kellett várni, nem valószínű, hogy a hombárban élő ember lehetett, mert ezek időközben megfagytak, vagy elvéreztek. Maga a községi orvos mondta, hogy „alapos munka volt”, amit én úgy értelmeztem, hogy élő ember, vagy egyáltalában nincs, vagy csak leg-súlyosabb, agonizáló sebesült.

¹²⁴ Zergényi Pál kapitány (századosi rendfokozat a folyamerőknél), a folyamzár ezred II. zászlóaljának segéd-tisztje. A per idején már páncélos fegyvernembeli volt, ezért szerepel századosként.

¹²⁵ Az idézett pont az alábbiakat tartalmazza: „Tanú gyanánt, az eskü semmisségének terhe alatt, meg nem eskethető: 1. akire rábizonyult, vagy aki gyanúban áll, hogy a bűncselekményt, amely miatt kihallgatják, maga követte el, vagy abban mint bűntárs, bűnrészese, bűnrészesülő vagy bűnszegélyező részt vett.” A magyar kir. honvédség katonai bűnvádi perrendtartása. (1912. évi XXXIII. törvénycikk.) Bp. 1917. 132. o.

Folytatólagos tárgyalás 1943. december 20-án.

Mály főhadnagy, Deák segédtszjtje: Január első napjainak valamelyikén történt, hogy Stépán százados telefonon jelentette a csurogi ügyet, amit én tovább jelentettem Deáknak. Deák közölte, hogy az ügyet ki fogja vizsgálni. Stépán nemsokára újra telefonált, hogy jön-e Deák, majd személyesen is bejött Csurogra és parancsot kért. Deák azt a parancsot adta, hogy Stépán mindent takarítson el. Stépán, aki teljesen feldúlt állapotban volt megkérdezte, hogy mit csináljon a sebesültekkel. Az volt a parancs erre is, hogy mindent takarítson el nyom nélkül. Határozottan emlékszem, hogy Stépán a sebesültekre nézve kért parancsot, s ezért jött csak.

Detrich törzskapitány: nem lényeges vallomás.

v. Kuthy László vk. ezredes: A 2/D. alosztály helyettes vezetője volt Fóty, aki a nyomozó csoportoktól kapott jelentéseket szóban és írásban, tömeges kivégzésekről is csak annyiban, hogy Fóty először 500, majd 1500 halottról beszélt, majd egy felázadt fogolytáborról. Csupán kisebb méretű harcokról volt szó és az volt az impresszióm, hogy fegyverhasználatok történtek. Nem jelentette Fóty, hogy gyermekeket és aggokat tüntetnek el és hogy a beidézetteket a Dunába vetik. Tömeges megtorlásra nem adott utasítást és a Vkf. 2. osztály vonalán soha megtorlásról nem volt szó. Fótytól két írásbeli jelentést kaptam és ezeket az osztályvezetőmnél¹²⁶ be is mutattam, de nem tudom, hogy ő tovább jelentette-e. Igaz az, hogy a németekkel kapcsolatban Fótytól jelentést kértünk Ribbentrop részére. Fóty lényegében azt a parancsot kapta, hogy minél több jegyzőkönyvet produkáljon, akár fikatív alapon is. Fóty javaslatot tett a kivégzettek anyagi javainak az átvételére is. A javaslatot azzal utasítottam el, hogy ez az illetékes ügyész hatáskörébe tartozik. A karhatalmi terület kiterjesztését a belügyminiszter javaslata alapján a Vkf 1. osztálya rendelte el. Tény az, hogy a Vkf bíróság kirendelése Fóty javaslatára történt. Egy belügyminisztériumi értekezleten szó volt arról, hogy a vezetést a polgári hatóság vegye át. Fóty szóbeli jelentésére valóban azt mondtam, hogy „Feketehalmy el lett igazítva, ő meg Deák a saját felelősségére és belátása szerint járjon el”.

Hajnácskőy László cs. ezredes:¹²⁷ A csendőrnnyomozók a nyomozati cselekményeket elvégezték, de jegyzőkönyv felvételére jöguik nem volt. Ez volt az oka annak, hogy a nyomozás befejezése után Fótynak ki kellett menni a helyszínre és a jegyzőkönyveket felvenni. Fóty 4—5 nyomozó csoport munkáját ellenőrizte nagy vonalakban, részleteiben nem lett volna erre képes. Minden reggel géptávirón létszámjelentést kaptam tőle, hosszabb időközökben írásbeli jelentést, ami mindig igen tárgyilagos volt. Fölvetései, következtetései mindig beváltak. Fóty 4 nappal a szablyai események előtt vált meg a Vkf 2. osztályától. Tény az, hogy minden kiténtetési javaslatot elhárított magától.

Dr. Fernbach Péter ny. főispán: A miniszterelnöktől az újvidéki karhatalom kigegszítését kérte, illetve Újvidékre karhatalom kirendelését és Újvidék átfűsülését. Január 17., vagy 18-án kért engem az újvidéki szerbség, hogy védjem meg őket a szablyaihoz hasonló kilengésektől. Az újvidéki razzia első napján nem tartózkodtam a városban; a második nap délután elmentem Feketehalmyhoz és Grassyhoz. A karhatalmat azért kértem a miniszterelnöktől, hogy elejét vegyűk a lázadásszerű jelenségeknek. Amikor az első atrocitásról értesültem, azonnal intézkedtem. Bátorlytól, Deáktól, Zombory rendőrfőtanácsostól hallottam, hogy fegyveres felkelés lehetséges, ettől félni kell. Csak a razzia harmadik napjának estéjén tudtam a belügyminiszternek telefonálni, mert előbb nem tudtam telefont kapni. A legközelebbi szabad telefon csak Szabadikán volt, a várost pedig senki sem hagyhatta el a razzia tartama alatt.

Gyüre Károly óbcesei főszolgabíró: Deákkal előzetesen megbeszéltük, hogy a razzia miképpen fog lefolyni. Rendellenességekről tudomásom nincs, illetve hivatalos tudomásom nincs, jöllehet a razzia egész tartama alatt a parancsnokság irodájában tartózkodtam. Az óbcesei szerbség állandóan növekvő veszélyt jelentett.

Bucska Gábor ezredes zászlóaljparancsnok:¹²⁸ Kordonparancsnok volt az újvidéki razián. Csapata a másik nap estéjén a városból lövéseket kapott. Nála csak egy fegyverhasználat fordult elő olyan egyénnel szemben, aki egy szalmakazalban

¹²⁶ *Újszászy István* vezérkari ezredes volt a Vezérkari Főnökség 2. osztályának vezetője.

¹²⁷ *Hajnácskőy László* csendőr alezredes, éveken keresztül volt a Vkf. 2. kémelhárító alosztályának vezetője 1942. január 1-én budapesti 1. csendőr kerületi parancsnokságra osztótták be.

¹²⁸ *Bucska Gábor* alezredes az 5/III. őrszászlóalj parancsnoka.

bújt meg. Grassy csak annyit mondott, hogy az igazoltatásokat feszesebben kell csinálni, nehogy egyesek bicikliigazolványokkal¹²⁹ szabaduljanak.

Sodró László ezredes, zlj. pk.:¹³⁰ Legényem jelentette, hogy a hídnál az utászok kivégzéseket folytatnak. Ezt azonnal jelentettem Grassynak, ki nekem iskolatársam és jó barátom volt. Ő kijelentette, hogy ezekről a kivégzésekről nem tud, de vezérkari tisztjének azonnal parancsot adott, hogy a tényállást állapítsák meg és a kivégzéseket szüntessék be. Ez déli 1 és fél 2 óra között lehetett, de lehetséges, hogy még korábban.

Bárdossy László ny. miniszterelnök: Kihallgatása alkalmával nem voltam jelen.

Kóbor János vk. alezredes: Szó sem volt arról, mintha Grassy azt mondta volna, hogy „nem az emberek összegyűjtése a cél, hanem az emberek elküldése”. A harmadik napon nem is tartózkodtam Újvidéken, illetve onnan reggel elutaztam és csak késő este tértem oda vissza. Így nem volt jelen, amikor Detrich törzskapitány Grassynak jelentést tett. Beszélgetés lehetett kivégzésekről, de nem hivatalos formában és nem tudhatja azt sem, hogy kik intézkedtek ebben. Nem kaptam utasítást Grassytól arra, hogy nézzem meg, mi van a Duna-parton. Az újvidéki állomásparancsnok már 1941. év őszén elrendelte, hogy tisztek csak töltött pisztollyal járhatnak az utcán.

(A haditörvényszék a tanút vallomására megesketi.)

Fülöp József vk. őrnagy: Én vezettem az eseménynaplót, és pedig minden jelentést beérkezte után azonnal bevezettem a naplóba. Lehetséges, hogy Grassy csak az én jelentésemből értesült a kivégzésekről. Tudtam, hogy kivégzésre parancs nem jött, de nem is lett kiadva. A strandi kivégzéseknél határvadász tisztek is voltak jelen, de nem tudom, hogy kik. Erről Grassynak jelentést nem tettem.

Garancsi Antal cs. őrmester: Dr. Csáki százados mellett volt járőrvezető az újvidéki razzian. Fegyverhasználata nem volt. A razzia után Csáki fegyvervizsgát tartott, sőt motozást is.

Heinrich János ezredes (utászlj. pk. a kordonnál):¹³¹ A csoportomnál fegyverhasználat nem volt. Ez Képiró szds. körlete volt, ahol nem is volt fegyverhasználat.

Nádor Gyula ezredes (zlj. pk., kordon pk.):¹³² A hideg időjárás és a nehéz szolgálat miatt a legénység körében igen izgatott hangulat uralkodott. Éjjeli szállásunk nem volt.

Mócz-Richter Miklós alezredes (zlj. pk., kordon pk.):¹³³ Egy árkászzászlóalj parancsnoka voltam. Csapatomnál sem lövöldözés, sem pedig fegyverhasználat nem volt. A razzia második napján a zászlóaljtörzsre rálőttek. Nem tudok uszító parancsokról. A Duna-parton határvadászok és árkászok is voltak. Tudok arról, hogy Képiró százados járőreinél fegyverhasználat nem volt.

Dr. Zádor Antal közellátási felügyelő, tart. alhadnagy: Kisfalvi tiszthelyettes telefonon 11 foglyot kért kikérdezés végett, akiket azonban nem hoztak vissza. Kisfalvi később jelentette, hogy ezeket a foglyokat a lakosság kivégezte. Az Armiaiból¹³⁴ foglyokat nem adtuk ki; ezeknek kiadására Horkay, vagy Fötty alezredes volt jogosult. A második napon hallottam, mert beszéltek, hogy a strandon kivégzések folynak. Ez a harmadik napon kora délutáni órákig tartott. Nem emlékszem arra, hogy a harmadik napon egyenként foglyokat hoztak volna be hozzánk.

Littomericzky Oszkár vk. alezredes, hdt. vk. főnök: Az újvidéki razzia harmadik napján Fülöp százados jelentette nekem, hogy a strandon embereket lönek agyon. Jelentette Fülöp, hogy ő azt leállította és további parancsot kért. Én őt Grassyhoz utasítottam. A razzia első, vagy második napján történt, hogy Zöldi százados tőlem a kordonnál autót kért. Azt mondotta, hogy a lefogott emberek beszállítására szükséges a gépkocsi. Nem hiszem, hogy Zöldi a hadtestpar.-nok úrral beszélt volna. Én a harmadik napon ki sem mentem az utcára, csak Rósa alezredes közléséből tudom, hogy sok halott volt. A második nap délutánján járt nálam Fötty, akiről Deák nekem azt jelentette, hogy különféle kivizsgálásokat eszközöl, de nem jelentkezett és

129 Bicikli — azaz bármilyen igazolvány.

130 Sodró László alezredes a 101. gépkocsizó vegyiharc-zászlóalj parancsnoka.

131 Heinrich János alezredes az V. utász zászlóalj parancsnoka.

132 Nádor Gyula alezredes a 20/II. gyalogzászlóalj parancsnoka.

133 Mócz-Richter Miklós őrnagy az V. árkász tábor parancsnoka.

134 Az újvidéki katonai körzet parancsnoksága épületének háború előtti általánosan használt elnevezése. Ebben az épületben székelt a Vkf. 2. osztály kirendeltsége.

nem is igazolta magát. Tehát tartóztassam le. Utóbb tudtam meg, hogy Fóty a Vkf kiküldöttje. Mikor Fóty nálam megjelent, jelentette, hogy kitüntetési javaslatokat akar aláírni. Kérdésemre elmondotta, hogy régebben van már Újvidéken, állandóan pisztollyal kell járnia és így kell ellátni a nehéz szolgálatát. Ugyanekkor megkérdeztem Fótytól, hogy hol vannak a bűnjelek és a fegyverek. Ugyanis délelőtt egy kocsi láttam megrakva fegyverekkel, piros nadrágokkal stb. Valótlán, hogy Fótytól fegyvereket és kézigránátokat kértem volna. Sem Zöldivel, sem pedig Fótyval „műcsatáról” nem beszéltünk. A razzia után nem tudom már ki, mikor és hol jelentette, hogy nagy csomó ruha van, amivel valamit kell csinálni. A hadtestparancsnok akként rendelkezett, hogy szedessük össze és kérjünk parancsot. Hat bunda elkerült innen, amit állítólag Fóty vitt el és osztott el. Abból a pénzből, ami egy lepecsételt akta táskában volt elhelyezve, 2000 pengő hiányzott. A bundák ügyében Fóty később sem jelentkezett. A múlt hetekben az egyik szünetben felkeresett Mészöly nyomozó¹³⁵ és közölte, hogy Fóty kihallgatáson van, de nagy bajban van, segítsék rajta, oly értelemben, hogy az ügyet a Vkf bíróságtól más bírósághoz tegyék át. Mészöly még aznap délben is felkeresett azzal, hogy Fóty okvetlenül beszélni akar velem. Közben telefonált valaki, hogy Babós mindent elmondott valami Miklósnak. Utóbb találkoztam Fótyval, aki közölte, hogy Zöldi mindent bevallott és az ügyben minisztertanács is volt. Eszerint két embert fel fognak akasztani, engem meg Fótyt! Kért, hogy ha baj lesz, ne hivatkozzunk egymásra. Különösnek tartottam Fóty eme magatartását, ezért előljáráomnak jelentést tettem. Deák jelentette, hogy Csurogon a foglyok fellázadtak, erősítést kért, de halottakról nem tett jelentést. Fótyval kapcsolatban az volt az impresszióm, hogy nem tudhatom mi volt az oka fellépésének. Fótyról semmi olyat nem tudok, amit el nem mondtam, vagy el nem mondhattam volna. Mészölyt azelőtt nem ismertem. Meggyőződésem szerint Fótynak semmi eltusolni valója nincsen.

Fóty Ferenc alezredes megjegyzése: Csak azért beszéltem Littomerickyvel, mert közölni akartam vele Zöldi beismerését. Valótlán, hogy olyan kijelentést tettem, mely szerint őt meg engem fel fognak akasztani.

Folytatólagos főtárgyalás 1943. évi december hó 22-én.

Halász Antal csendőr alhadnagy: Zöldi százados csoportjánál teljesítettem szolgálatot Hévizivel, Balázssal stb. Éjjel fél 12 óra körül lövöldözést hallottunk a báni palota irányából. A lövöldözés 10—15 percen keresztül tartott és közben kézigránátok is robbantak. Reggel értesültem arról, hogy egy kerékpáros járőrnek volt incidense. Szemtanúja voltam annak a jelenetnek, amikor Zöldi Hévizet és még két csendőrt bekötöztött annak ellenére, hogy ezeknek semmi sérülésük nem volt. Halottam, amikor Zöldi azt mondta Grassynak, hogy nem hajlandó teljesíteni a parancsot. Később említette Zöldi, hogy arra akarják kényszeríteni, amire Kárpát-alján, és amikor baj lesz, nem lesz gazdája a parancsnak.¹³⁶

Zöldi megjegyzése: ez igaz!

Grassy megjegyzése: nem igaz!

Az ügyész kéri a tanú megesketését, a védő ellenzi, a bíróság elrendeli és fogantatítja a tanú megesketését.

*Ridegh Rajmund ny. á. csendőr ezredes:*¹³⁷ A délvidéki eseményekről csak közvetett tudomása van, főleg Horkay révén, aki nekem Budapesten szóban és írásban jelentéseket tett. Horkay írásban tett jelentést a szablyai és a csurogi harcokról. Tömeges, törvénytelen kivégzésekről nincsen tudomása, csak törvényes halálos ítéletekről tud. 1942 januárjának első felében említette a csendőrfelügyelő¹³⁸ előttem, hogy Zsablyán 10—15 zsidót megöltek és a Tiszába dobták, amit ő a belügyminisztertől hallott. Az eset kivizsgálására én utaztam le. Ennek során Horkay jelentette, hogy a tettesek temerini magyarok voltak, akik szerb fölkeléstől tartottak. Én ezt fölfelé jelentettem. Semmi egyebet nem tudok.

*Radnay László cs. főhadnagy:*¹³⁹ Január 4-én kaptam parancsot arra, hogy azonnal induljak Csurogra, hová január 5-én reggel fél 8 órakor meg is érkeztem 30 csendőrral és 2 géppuskával. Itt nyert tájékoztatás szerint előző nap és előző éjjel is lövöl-

135 Nem sikerült keresztnév szerint azonosítani.

136 Dr. Zöldi Márton csendőr főhadnagy kárpátaljai ténykedésére l. HL HM 1941. éln.—13. 5780.

137 *Ridegh Rajmund* csendőr őrnagy beosztott tiszt, a m. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnokságán

138 Nemerey Márton altábornagy volt ekkor a csendőrség felügyelője.

139 *Radnay László* csendőr hadnagy, beosztott tiszt a Csurogra kirendelt csendőr karhatalmi erőknél.

dőzés volt. Az utcán három hullát láttam feküdni, melyekre a főjegyző azt mondta, hogy a vasárnap partizán harcok hatása alatt a magyarok lőtték le az éjszaka. Rendelkezésemre állt még 40 fő fegyveres polgári egyén is. Ennek a napnak a delén jött meg Stépán. Varga főjegyző azt mondta, hogy körülbelül 50 fő fegyveres polgári egyén van még a faluban, akik akkor éppen razzián voltak. Éjjel kordont álltunk és 5-én délben már Stépán vette át a parancsnokságot. Január 6-án reggel megérkezett a hódmezővásárhelyi gyalogzászlóalj, amellyel a razziát megkezdték. A razziát Károlyfalvi gyalogos százados vezette. A csurogi magyarok bemondása alapján befogott szerbeket két hombárba zártuk. Az ellenállókkal szemben összesen öt fegyverhasználat történt. A razzia január 6-án délután 2 órakor fejeződött be; a hódmezővásárhelyi honvédszászlóalj elvonult és ezzel Stépán vette át a karhatalmi parancsnokságot csendőreivel és 30—40 utással. Feladatunk a rend fenntartása volt. Ugyanaznap este a tiszagaton lövöldözést jelentettek, ahová azonnal elindultam egy harcocsival, de nem jutottam el odáig, mert nagy volt a sár. Másnap, január 7-én reggel 9 órakor értem vissza Csurogra. A községben járőrök cirkáltak; most már nem támadták őket, mint előző este, amikor nagy kiabálás volt. Este éppen az irodában tartózkodtam, amikor heves golyószóró tüzet hallottam. A hombár felé siettem, de szemközt jött már futva Szász törzsörmester és jelentette, hogy a foglyok a hombárból kitörték és ennek következtében fegyverhasználat történt. Tökéletes volt a pániák a hombár körül: csendőrök, katonák, polgári egyének futkostak összevissza a hombár mellett. Láttam, hogy a hombár ajtaján keresztül a küszöbről a golyószóró tüzel. A bejárat előtt másfél-két méternyi távolságra a küszöbtől 3—4 hulla feküdt egy árokban. Két csendőr és két határvadász a golyószóróval, két polgári egyén pedig fegyverrel lőtt befelé. Belülről csak jajgatást lehetett hallani. Stépán állította le a tüzelést azzal, hogy a további tüzelést mindenáron akadályozzuk meg. Én ott maradtam a helyszínen két-két csendőrrrel és határvadással, valamint két polgári egyénnel. Ez idő alatt sem több támadás nem történt, sem több lövés nem esett. Nyolc óra tájban meggyújtottuk a lámpákat, de nem lehetett bemenni a hombárba, nem is tudtam volna végig szemlélni. Stépán puszkafogásokkal fegyelmezte a katonákat; közben a másik hombárból is először kiabálást, majd pedig lövéseket hallottunk, ami körülbelül egy fél óra alatt elcsendesedett. Ekkor ért vissza Stépán, aki közölte velem, hogy jelentést tett Deáknak, akitől észrevételt kapott; ne nyúljunk semmihez, mert Deák kivizsgálás végett ki fog szállni. Tudomásom szerint Stépán orvos iránt is intézkedett. Mikor később Stépán visszaérkezett Zsablyáról, közölte, hogy parancsot kapott, hogy reggelre mindent el kell takarítani. Nem tudom, hogy voltak-e még élő emberek a hombárban mert fél 9 óra óta még nyöszörgést sem hallottam onnan. Én úgy értelmeztem a parancsot, hogy a sebesülteket le kell lőni és így kell eltakarítani. Éjjel előtt fél órával aludni mentem. Azt láttam meg, hogy a szekérre rakott emberek mind halottak. A másik hombárról semmit sem tudok. Stépán azt mondta nekem, hogy Deák őt nem fogadta, hanem segédtszítje, Mály főhadnagy útján parancsolta meg, hogy reggelre nyom nélkül el kell takarítani az egészet. Nagyon mélyen aludtam és ez lehet az oka annak, hogy az eltakarítás közben lövéseket nem hallottam. Stépán kivégzési parancsot nem adott. Reggel az utcán halottakat láttunk és ezért is súlyosan veszélyeztetve éreztük magunkat. A halottak közül 9 csendőr is volt, akiket másnap temettek el és tudtuk, hogy a támadó partizánok szökésben vannak. A hombár előtt 250 töltényhüvelyt használtak fel, tehát a golyószóró minden tölténykészletét. Stépán parancsából a másik hombárt is ellenőriznem kellett volna, ezt azonban nem tettem meg, mert ott gyalogos zászlós volt. Az események alatt is hallottunk gépfegyverezést a Tisza felől, de nem tudtunk kimenni.

Korompay Gusztáv főhajónagy (folytatólagos kihallgatása): Nem emlékszem arra, hogy Murancsik szakaszvezetővel a strandról levelet küldtem volna a Levente Otthonba. Murancsik útján csak szóbeli parancsot kértem. Csak egy járőrlapot adtam át neki. Murancsikot a csoportparancsnokságra küldtem név megjelölése nélkül. Nem is tudom, kit nevezhettem volna meg, bár úgy tudom, hogy Gaál alezredes intézkedett. Legalábbis Zergényi óréa hivatkozott. Telefonállomás volt a strandon, egyszer használtam is, de nem emlékszem, hogy kivel beszéltem. Valószínűleg a kivégzés ügyében egy tiszttel, de nem tudom, hogy ki volt az. Én úgy tudom, hogy a Levente Otthonban statáriális bíróság működik, amely a meghozott halálos ítéleteket a strandra küldi ki végrehajtás végett.

Dr. Babós hb. ezredes tárgyalásvezető: Nem igaz, tiszta misztifikáció!

Sándorfi János csendőr alhadnagy (Nyíregyháza): Szakaszparancsnok-helyettes voltam Csurogon, hová január 5-én éjjel után érkezünk meg. Ellenőriztem a járőröket; fegyverhasználat nem történt. Január 7-én este lövöldözést hallottam, ami az egyik hombár irányából hallatszott, odafutás közben hallottam, hogy a foglyok fellázad-

tak. Stépán nagy nehezen beszűntette a tüzelést, riadóztatta velem az otthoni embereket és utána bement Zsabyára. Mikor visszajött, az volt, hogy az emberek meghaltak és a hullákat kocsin elszállította. Bár a hombárokotól 5—6 lépésnyi távolságra álltam, élő embert nem láttam. Ellenőriztem az eltakarítást és ekkor sem láttam élő embert. Stépán nem adott parancsot sebesültek lelövésére, de nem is tudok arról, hogy bárki is sebesülteket lelőtt volna.

Farkas István cs. törzsőrmester (Kiskunhalas): A tűz megnyitása után futottam a hombárokhoz. Ekkor már Stépán is velünk rohant. A hombárnál láttuk, hogy az ajtóban határvadászok és polgári egyének tolonganak és lövöldöznek befelé. Az ajtó előtt 8—10 hulla feküdt. A golyószóró az ajtó előtt a járdán állott. A százados úr (Stépán) a tüzet leállította, de ekkor nekem szolgálatba kellett mennem. A másik hombárból is hallottam a tüzet. Nem tudom, hogy maradt-e élő, de fél tizenkettőkor a hombárban csend volt és sötét. Nem is hallottam arról, hogy élő ember maradt volna, vagy élő embereket kivégeztek volna. Stépán orvost is hívott.

Bankó Lajos cs. főtörzsőrmester (Nyíregyháza): Az igazolatásról és bekísérésekről tesz érdektelen vallomást.

Balázs Ferenc cs. őrmester: Az újvidéki razzia alatt az első napon Zöldivel volt beosztva, a második napon tartalékban volt, a harmadik napon pedig a Levente Otthonban fogolyór volt. Ekkor őrjáratra vezényelték ki bennünket. Mikor beszámoltunk, egy honvéd Kun századosnak egy orvosi táskát adott át azzal a jelentéssel, hogy egy fogolytól vette el. Orvosi táska szerű volt, körülből 30 cm hosszú, de a színére már nem emlékezik. A táska további sorsát nem tudja.

Szebeny János cs. törzsőrmester: Csáki százados csoportjában volt, ott fegyverhasználat nem történt.

Hegyháti József cs. őrmester: Vallomás azonos az előbbi tanúval (Szebeny).

Ökrös Vince cs. főtörzsőrmester: Január 4-én Zsabyán volt, semmi érdemlegeset nem tud előadni. Utóbb az újvidéki nyomozó csoportnál teljesített szolgálatot.

Szentpáli-Gavallér András cs. főhadnagy: Az újvidéki razzia harmadik napján dr. Képiró százados mellé volt beosztva. Nála, úgy emlékszik, egy helyen két fegyverhasználat volt. Ugyanis egy zsidó házaspárt akart igazoltatni a cs. járőr, az asszony azonban az igazolást megtagadta és a járőrt a lakásból kiutasította, sőt megragadta a csendőr puskáját, mire a csendőr a fegyverét használta. Nagy erős asszony volt az illető, ki akarta csavarni a fegyvert a csendőr kezéből. A szobában volt a férje is, ki szintén ellenállt, mire őt is lelőtték. Én Képirónak ezt jelentettem olyan értelemben, hogy a fegyverhasználat jogos volt. Nem emlékezem arra, hogy Képiró Gaáltól valamilyen parancsot írásban kért volna.

*Vicsay Endre cs. hadnagy*¹⁴⁰: Az én csoportomban fegyverhasználat nem volt; senkitől parancsot erre nem kaptam.

Vasváry Károly vk. alezredes (Grassy vk. főnöke): Az újvidéki razzia alatt megtartott eligazításokon részt vett. A rendelkezésektől eltérő körülményeket csak a harmadik napon észlelt. Ez annyiból állott, hogy a befogottakat nem kísérték azonnal a Levente Otthonba. Grassy kifogásolta, hogy a kiadott rendelkezéseket nem kezelik a megfelelő szigorral; én magam is tapasztaltam, hogy igen sok polgári személy tartózkodott az utcákon. A harmadik napon az első jelentés Sodró László ezredestől jött déli 12 óra tájban a Duna parti eseményekről. Rögtön kimentem a Duna partra a lerombolt Duna-hidak közé, ott azonban kivégzést nem láttam, csupán nyomokat. Erre elrendeltem, hogy minden egyes csoportot, amit esetleg oda kísérnek, azonnal vigyék vissza a Levente Otthonba. Fülöp százados később tett jelentést a strandon történekről. Én Grassy jelenlétében tettem jelentést Feketealmay hadtestpk.-nak, aki intézkedésemet jóváhagyólag tudomásul vette. A razzia körülbelül 15 órakor lett beszüntetve. Az igazoló különítmény munkáját, ami a Leventeotthonban folyt, nem én, hanem Gunde¹⁴¹ ezredes ellenőrizte. Én magam az igazolási nagy teremben nem is jártam. A harmadik napon magam is találkoztam a báni palota előtt egy csoporttal, amelyet egy csendőr vezetett. Ez a csendőr azt jelentette nekem, hogy a csoportot Zöldi parancsára igazoltatni viszi a Duna partra. Azonnal megkérdeztem Zöldit, aki azt felelte, hogy ez nem igaz, de minden parancsot Gaál alezredestől kap. A strandi eseményeket is beleírtuk a naplóba.

¹⁴⁰ Vicsay Endre próbaszolgálatos csendőr főhadnagy, beosztott tiszt az egyik kutató csoportban.

¹⁴¹ Gunde Géza alezredes, beosztott tiszt a 15. dandár törzsében.

Babós ezredes tárgyalásvezető megjegyzi: „ez nincs benne!”

Kivizsgálásra nem tettem javaslatot, de erre nem is voltunk illetékesek, mert a razziát a csendőrök végezték. A strandi dolgokat egyéni akcióknak gondoltam, ami a nagy hideg és fáradtság következménye volt. A kivizsgálásra tudomása szerint sem Feketeahalmi hadtestparancsnok, sem Grassy csoportparancsnok nem tett intézkedést. Hallott arról, hogy a ruhákat leszedték, ezeket később be is szolgáltatták, de ezekben a kérdésekben nem én, hanem Littomericzky vk. ezredes, hadtest vk. főnök intézkedett. Nem tudja, hogy a ruhák leszedését ki rendelte el. A hadtestparancsnok rendelkezése folytán később egy bizottság vizsgálta át a ruhákat, amely bizottság munkájában egy hadbíró is részt vett, a bizottság jegyzőkönyvet vezetett működéséről. A ruhákat ládába csomagolva elküldték. Fóty alezredes azt kérte, hogy a Vkf. 2. osztály részére ruhákat vehessen igénybe, de ezt Grassy nem engedte meg. Emlékezem arra, hogy szó volt arról, ki vegye át a ruhákat, de nem tudom, hogy végeredményben ki vette át; azt sem tudom, hogy ki vette át a 8 bundát és, hogy áruba lettek-e bocsátva. Nem tudja azt sem, hogy az újvidéki razzia után hány embert adtak át a Vkf. bíróságnak, de nem is érdeklődött ezután. Nincs tudomása arról, hogy a harmadik napon Detrich törzskapitány a strandról kivégzéseket jelentett volna. A naplófeljegyzés szerint Gaál alezredes és Tallián rendőrfőfelügyelő azt jelentették, hogy a szerbek nagyon meghunyászkodtak, minden parancsot azonnal és szó nélkül teljesítenek. Valótlan az, mintha én kijelentettem volna, hogy egyes városrészeket fel kell gyűjtani. Részeg katonákat nem láttam. A ruhák szortírozására márciusban került sor, de erről előzőleg Fóty alezreddessel többször tárgyaltam. Grassy folyton igérete, hogy rendelkezik a ruhák elszállításában, mi pedig állandóan sürgettük, mert az újvidéki csendőrnnyomozó csoport megszűnését kértük.

Zöldi Márton cs. százados: A most kihallgatott tanú, Vasváry alezredes a razzia második napján tartott eligazítás alkalmával azt mondta, hogy egyes városrészeket fel kell gyűjtani.

Vasváry alezredes: fenntartja, hogy ő ilyen kijelentést nem tett.

A tanúbizonyítás ezzel véget ért és következett az iratok ismertetése.

Dr. Babós József hadb. ezredes tárgyalásvezető ismerteti, hogy:

1. 1942. augusztus 12-én kormányzói elhatárolással az összes vádlottak ellen per-törölés lett elrendelve;¹⁴²
2. 1942¹⁴³ október havában a honvédelmi miniszter értesítette a vezérkari főnököt, hogy a bűnvádi eljárást a vádlottak ellen folytassa le;
3. a csendőrvádlottakat a legfelsőbb honvéd törvényszék a Vkf. bíróság hatáskörébe utalta.
4. A szegedi hadtestparancsnok 213/1942. sz. rendelete, amely Zsablya és környékére a razziákat elrendeli és Deák ezredest bízza meg ezek vezetésével stb.¹⁴⁴
5. Fóty alezredes levele Kuthy László vk. ezredeshez, kelt 1942. január 9-én (kivonatosan) „Ribbentrop levelével kapcsolatosan. Eddig körülbelül 1200—1500 embert lőttünk agyon. Szándékosan kihagytam a csurogi ügyet. Saját veszteség 2 fő. Javasolja az áldozatok eltemetését, de sajnos, Deák már eltüntette a hullákat. Utólag kellene elrendelni az anyakönyvezést és vagyonelkobzás iránt is intézkedni.” (A levélen pecsét-bélyegző: Bemutatva a hadműveleti csoport főnökének, Újszászy István vezérőrnagy s. k. kézigyegye.¹⁴⁵ Újszászy s. k. megjegyzése azon a részen, ahol az 1200—1500 hulláról van szó: „nem sok!”)¹⁴⁶
6. Hughes távirat január 9-én a Vkf. 2. osztálynak Fótytól: „Deákat tájékoztattam, naponta többször is megjelentem nála úgy, hogy ő sohasem fordul hozzám kérdés-sel. Újból részletesen tájékoztatni fogom. Fóty”.

142 Az 1942. augusztus 12-i kormányzói elhatározás csak a Feketeahalmi-Czeydner Ferenc altábornagy ellen folyamatba tett bűnvádi eljárás megszüntetését és a gyanúsítottként tekintethe jöhető valamennyi honvédegyén elleni bűnvádi eljárás mellőzését jelölte el kegyelemből; az érintett csendőregyének ellen továbbra is ügyészi nyomozó eljárást folytattak. (HL HM 1943. elm.—13. 70.242.)

143 Nyilvánvalóan gépelési hiba. A bűnvádi eljárás ismételt megindítását elrendelő kormányzói elhatározást 1943. október 11-én írta alá Horthy Miklós. (Uo.)

144 Ezt a rendeletet megelőzte Szombathelyi 1942. január 4-i rendelete, amelyben a vezérkar főnöke, tekintettel a Bácskában „előfordul csetnik és kommunista lázongásokra”, újabb katonai egységeket üldött a déli határra és elrendelte a razziát. (PI Archivum 651. f. 2/1942—6279.)

145 A Vezérkari Főnökség hadműveleti csoportfőnöke ekkor Vörös János vezérőrnagy volt. Újszászy István ekkor még vezérkari ezredes volt.

146 A tárgyaláson ismertetett iratra hivatkozott Zöldi az 1946-os népbírósági eljárás során is, de — tévesen — a megjegyzést az akkor magas katonai beosztást beöltő Kuthy László személyéhez kapcsolta. (Szabad Nép, 1946. október 27.)

Fóty megjegyzése: Littomiczky panaszt tett ellenem a Vkf. 2. osztályon, mert nem tájékoztattam. Littomiczkyt csak a Ribbentrop-féle jelentésről nem informáltam.

Deák ezredes: Fóty engem csak előzményekről tájékoztatott.

7. Hughes távirat január 5-én a Vkf. 2. osztályhoz Fótytól: „Csurogi és Zsablyai razzia tűzharccal, sebesülés nem történt. Ügyész sürgősen szálljon ki Zsablyára. Fóty”.¹⁴⁷ A táviraton Kuthy ezredes megjegyzése: „Babóssal megbeszélni”.

8. Hughes távirat január 8-án a Vkf. 2. osztályhoz Fótytól: csatolva teljes szöveg-gel.¹⁴⁸

Babós hb. ezredes kérdése: milyen csendőr erőket vetettek be?

Horkay alezredes: összesen körülbelül 35 fő gyalog és lovas csendőrt, két géppus-kás nyomozót.

Fóty alezredes: Jelentésemhez az adatokat Horkaytól kaptam.

9. A szegedi V. hadtest rendelete január 24-én (Kóbor szds. készítette): elrendeli a pénz és értékek kiadását és ennek módját szabályozza minden jelentkezőnek ki kell adni igazolt tulajdonát.

Leltár a 17 ládában elhelyezett ingóságokról: 128 pár harisnya, 11 pár harisnya és zokni, 50 motring pamut, kesztyűk, szőrmés mellények, kis kabátok, ingek, nadrágok, gyertyák, dohány, gyufa, pénztárcák, kefék, szappanok, fehérneműk, kalapok, papu-csok, nyakkendők, cipők, régi pénz, töltőtoll, szemüveg, vászon- és szövetyanyagok, cukor, bélésanyagok, talpbőr, két régi puska, kesztyűk, ezüst- és fémkanalak, nyak-láncok, órák, cigarettatárcák, 16 karóra, 5 pecsétyűrű, 48 pár fülbevaló, 8 db arany-óra, gyűrűk, 35 db arany karikagyűrű, 2 pár kézelőgomb. Ezeket Zergényi leltározta 86.533.20 P. készpénzzel együtt, 1942. február 5-én. Szegedre elszállítás végett átvette Farkas 1942. március 5-én.

10. Névjegyzék kommunista gyanús egyénekről, amit Horkay adott volna át Gaál alezredesnek; egy példányt a rendőrkapitányság is kapott.

Horkay alezredes megjegyzése: Ez a névjegyzék azokról az őrizetbe vett egyének-ről lett felvéve, akiket január 24-én különböző hatóságokhoz átszállítottunk.

11. Znicics György¹⁴⁹ szerb kommunista naplója, amelyben az újvidéki razzia le-folyását írja le. Ebből megállapítható, hogy a csendőr nyomozók helyes módszerrel és eredményesen nyomoztak. Az újvidéki razzián a 3000 áldozat ellenére egyetlen kommunista sem bukott le.¹⁵⁰

Fóty megjegyzése: ezt a naplót én terjesztettem fel február 11-én.

Dr. Babós hb. ezredes: megállapítja, hogy a csendőri nyomozás szükséges, helyes és eredményes volt.

12. Horkay csendőralezredes tájékoztató jelentései.

Dr. Babós hb. ezredes: megállapítja, hogy Fóty jelentései szóról szóra Horkay tájékoztató jelentései alapján jöttek létre.

12. Dr. Csáki cs. szds. jelentése január 4-ről: 150 fő felfegyverzett ember megtá-madta a szablayi csendőrőrsöt, amely a tűzharcot felvette. Több sebesült van.¹⁵¹

13. A zombori V. utászlj. par-ság jelentése: csak késsedelemmel tudták megkezde-ni a szenttamási razziát. Ezt a jelentést Fóty alezredes kívánságára a Vkf. 2. osztály-hoz is felterjesztették. Az a gyanú merült föl, hogy a vasutasok szabotálnak.

Grassy vezérőrnagy megjegyzése: A szenttamási razzia nem húzódott el, hanem programszerűen január 27-én lett megtartva.¹⁵²

¹⁴⁷ Zsablyán a már említett január 8-i ítéletek után a Vkf. bírósága január 15-én Óbecsén statuált példát. Mind a tizenegy vádlottat halálra ítélték, háromnak azonban Szombathelyi megkegyelmezett. Január 16-án Zsablyán újabb 10 halálos ítéletet hozott a bíróság, egy eltélt kegyelmet kapott. (*A. Sajó Enikő* i. m. 167. l.)

¹⁴⁸ A táviratot nem találtuk az iratok között.

¹⁴⁹ 1942. február 2-án a csendőrség rajtaütött Djordje Zlicić lakásán, aki a Jugoszláv Kommunista Párt Tartománai Bizottságának tagja, a Jugoszláv Ifjúkommunista Szövetség tartományi titkára volt. Zlicić fegyverrel állt ellen, súlyosan megsebesült és két nap múlva meghalt. (PI Archivum. 651. f. 2/1942—1—6279.)

¹⁵⁰ Ezt erősíti meg Svetozar Markovičnak, a Tartományi Bizottság szervező titkárának a JKP KB-hoz 1942. szeptember 10-én kelt levele is. (Pukrajinski komitet KPJ za Vojvodinu 1941—1945. Predgovor, izbor i objašnjenja *Ljubica Vasilij*. Novi Sad, 1971. 65. o.)

¹⁵¹ Csáki idézett jelentését nem találtuk meg. Egyéb, azonos időben a Vkf.-hez, illetve a belügyminisztériumba be-futott jelentések nem tesznek erről említést. Ezek alapján az első fegyveres összetűzésre Zsablyától mintegy 8 km-re került sor. (PI Archivum 651. f. 2/1942—1—6279.) Az eredeti dokumentumban is kétszer szerepel a 12. sorszámú irat.

¹⁵² A szenttamási razziára valóban január 27-én, az előzetes tervek szerint került sor. (HL VKF 1942—1—49/eln. A hadműveleti csoportfőnök január 27-i jelentése.)

14. Az újvidéki razzia elrendelését közlő sárga színű falragasz.¹⁵³ (Rengeteg aprólékos tilalom foglaltatik benne; a tilalmak megszegőivel szemben „a legszigorúbban fogok eljárni.”) Kiadta Grassy.

15. Távirat Fötynak a Vkf. 2. osztálytól: „tervét végrehajthatja.”

Fóty megjegyzése: a németekkel való tárgyalásra vonatkozik.¹⁵⁴

16. Távirat január 5-ről, melyben a csendőrkarhatalom utasítást kap „a legkíméletlenebb eljárásra”.

17. Feketehalmy altábornagy jelentése a vezérkari főnökhöz: „... Újvidéken elpusztult, illetve eltűnt 4—500 ember. A megfélemlítés és elrettentés teljes mértékben sikerült...”

Szombathelyi Ferenc vezérezredes vk. főnök s. k. feljegyzése a jelentésen: „Feketehalmy szóbeli jelentése alapján ügyészi kivizsgálást rendelék”.¹⁵⁵

Dr. Zöldi Márton cs. százados megjegyzése: Saját magam tapasztaltam, hogy Újvidéken tudtak arról, hogy razzia készül, mert tömegesen menekültek onnan a polgári lakosság közül.

18. Fóty alezredes helyzetjelentése a szegedi hadtesttől kapott adatok alapján január 21-ről, mely nem tartalmaz érdemleges adatokat. A január 23-iki Fóty-féle helyzetjelentés szerint: éjjel kézigránátharc volt, hat csendőr megsebesült, több alkalommal tűzharc, az összveszteség 8 csendőr, 14 honvéd, előállítva 5800 fő.

19. Mintegy 800—850 db panaszjegyzőkönyv, rendőri és csendőri jelentések és jegyzőkönyvek ismertetése. Ezeket a Vkf. bíróság kiküldött ügyészei, a szegedi hadtest ügyészei, csendőrségi és rendőrségi közegek vették fel túlnyomólag az elrendelt kivizsgálások során.¹⁵⁶

Toldy Árpád cs. ezredes, védő megjegyzése: A razzia alkalmával a csendőrök nem karkastollas kalapban, hanem toll nélküli tábori sapkában teljesítették szolgálatukat.

20. Feketehalmy altábornagy írásbeli jelentése az eltűnt papok ügyében a vk. főnökhöz: „... megtorlás áldozatai lettek, mely sok polgári egyén halálát okozta... a kapott szóbeli utasítás szerint.”¹⁵⁷

21. Az újvidéki razzia harmadik napjáról polgári egyének kihallgatási jegyzőkönyvei, akik különféle eltűnéseket jelentenek be.

22. Az újvidéki strandon lefolyt kivégzéseket végző folyamőrök kihallgatásáról felvett jegyzőkönyvek ismertetése.

23. A szabályai és környékbeli lakosok jegyzőkönyveinek ismertetése.

24. Karez Antal bizalmi egyén vallomási jegyzőkönyve: Ismerte Föttyt, de tőle sohasem kapott parancsot semmire. A szabályai főjegyző vallomási jegyzőkönyve: a csendőrök, a rendőrök és a nyomozók önkényesen jártak el.

25. Csurogon felvett jegyzőkönyvek, melyek eltűnéseket jelentenek be. Az eltűnt egyének közül egyet (Tripanov Milivoj) az újvidéki nyomozó különítmény két embere vitt el.

26. Albert Ferenc biztosítási ügynök (Csurog) vallja: (kivonatos jegyzőkönyv) Az embereket egy előre elkészített névsor alapján szedték össze és hozták be a hombárba. Ezek azzal voltak gyanúsíthatók, hogy a bánati kommunistákkal tartanak fenn összeköttetést. Január 6-án este valaki leütötte a hombárban a lámpát, onnan kiug-

153 A hirdetőnyomt teljes terjedelmében közli Búzasi János i. m. 54—56. o. A szerző itt vörös színű falragaszt említ.

154 Fóty és a bánati katonai közigazgatás vezetői között 1942. január 10-én lefolytatott tárgyalásról van szó Fóty tájékoztatta a bánati német katonai vezetőket a bácskai kommunista mozgalom helyzetéről, a felszámolásra tett intézkedésekről és megvitatták az ezzel kapcsolatos további intézkedéseket. Franz Rajt bánati rendőrprefektus ekkor éles támadást intézett a magyar kormány és a katonai vezetés ellen, hangsúlyozva, hogy velük ellentétben a bevonulás óta nem harcoltak komolyan a kommunisták ellen. Véleménye szerint a magyar hadsereg azért nem tud hathatósan küzdeni a partizánok ellen, mivel a magyar katonák többsége „kommunista beállítottságú”. (Zbornik dokumenata... I/17. 26—27. l.)

155 Szombathelyi 1942 áprilisában bíztta meg Babós József hadníró ezredet a vizsgálatl. (HL HM 1942-3/e—49503/eln.)

156 E jegyzőkönyvek felvételére zömmel 1942. július 10-e után, a főbűnösök ellen elrendelt nyomozó eljárás során került sor. A razziával kapcsolatos panaszok azonban ennél jóval korábban, már 1942 január végén, február elején is beírtottak az újvidéki rendőrkapitányságra. (OL Mikrofilmtár 12405/4.)

157 Az eltűnt papok és volt magas rangú szerbek érdekében külföldről is tiltakozások futottak be. Bolla Lajos belgrádi magyar főkonzul 1942. február 9-én arra kérte a Külügyminisztériumot, hogy a Szerbiában keringő „rém-hírek” cáfolata érdekében vizsgálják ki néhány tekintélyes bácskai szerb személy — köztük papok, egy volt jugoszláv főispán és egy volt miniszter kivégzésének ügyét. A külügyminisztérium Szombathelyihez fordult, aki viszont Fekete. halmy-Czeydnertől kért adatokat. Az altábornagy itt említett jelentése feltehetően ennek kapcsán készülhetett. Szombathelyi egyébként a Külügyminisztériumhoz intézett válaszában tagadta, hogy Újvidéken törvénytelen kivégzések történtek. (OL K—63 Küm. pol. 1942—16/7—1071.)

rott, és a foglyokat a hombárból való kitörésre buzdította. Ez a hombárból kiugrott fogoly megkaparintotta a golyószórót és amíg a kezéből kicsavarták, addig sokan a foglyok közül kiugrottak a hombárból. Ezekkel szemben fegyvert kellett használni. A hombárban levők közül sokan áldozataivá lettek ennek a fegyverhasználatnak. Ugyanígy történt a másik hombárban is és tartani kellett attól, hogy a foglyok a honvédeket és a magyar lakosságot megtámadják.

27. *Ifj. Bálint Géza* 23 éves községi tisztviselő (Csurog) kihallg. jegyzőkönyve: (Kivonatos): Mint bizalmi és polgárőr szerb fegyvert kapott a községi rendőrtől és utasítást kaptam arra is, hogy a nekünk átadott névjegyzék szerint a gyanús elemeket hozzuk be a hombárba.

28. *Csillag György* csurogi lakos: „Húsz túszt szedtek össze a főjegyző utasítására. Hallotta, hogy ezeket a túszoikat a határvadászok lelőtték.”

29. *Dub Bálint* r. kat. plébános (Csurog): A megbízhatatlan emberek összeírását nem arra hivatottak végeztek. Nincs tudomásom a helybeli szerb lakosság magyarellenes magatartásáról.

30. *Farkas Antal* papucsszegéd, polgárőr (Csurog) vall. jegyzőkönyve: Én is a hombárnál tartózkodtam, ahol csendőrök, honvédek és 3 polgárőr teljesített szolgálatot. Mi polgárőrök a hombárban voltunk, amikor az egyik fogoly lekapta a lámpát és felém dobta. Ezt egy csendőr lelőtte, mire a többi fogoly felugrott, támadásba kezdtek és a hombárból kiugrottak. Erre következett a fegyverhasználat.

31. *Bohanecz Gáspár* rendőrvezető (Csurog): A hombárban történt fegyverhasználatnál teljesen sötét volt. Stépánt láttam és hallottam, amikor elrendelte, hogy az őrsöt senki sem hagyhatja el. Egy fogoly megszökött, agyonlőtték. Láttam azt is, hogy a hombárban mindenki le van löve.

32. *Galambos Antal* földműves, *Mallár István*, *Molnár Imre*, *Szabados Mihály*, *Szabó Lajos*, *Sztép Vilmos* csurogi lakosok polgárőrök voltak.

33. *Esső alezredes* zlj. parancsnok¹⁵⁸ hosszadalmas jelentése a január 4-iki súlyos harcokról. Szerinte megállapítást nyert, hogy a partizánok nagyobb arányú lázadást akartak felidézni.

Folytatólagos tárgyalás 1944. január 8-án.

34. *Deák László ezredes* összefoglaló jelentésének ismertetése.

Deák a tárgyalásvezető kérdésére előadja: Az előzmények leszögezéséhez felhasznált információkat Fóty alezredestől, a helyi hatóságoktól, a lakosságtól és csendőrnnyomozó osztálytól kaptam. Fóty leírta az előzményeket, de a csendőrségtől és a polgárságtól is kaptam adatokat. (jegyző, bíró, községtisztviselők és mások is, akiknek a nevét azonban nem tudom).

— Az ismertetett jelentés nincsen keltezve; *Deák* megjegyzi, hogy valószínűleg január 8-án készítette az elejét, a többi két naponként írta hozzá. Szemelvények a jelentésből: Január 6-án Csurogon 438 fogoly volt. Mindenkit lelőttek, a hullák eltakarítása reggelre befejezést nyert. Január 12-én Fóty belekapcsolódott a boldogasszonyfalvai nyomozásba, eredmény rövidesen várható. (Később): Boldogasszonyfalván fegyverhasználat nem volt.

35. *Farkas Károly* cs. nyomozó kihallgatási jegyzőkönyve, 1942. június 12. 1941. október 23—1942. március 17-ig működött Újvidéken mint jegyzőkönyvvezető a nyomozó csoportnál. 1941 november vége óta Fóty mellett teljesített szolgálatot, *Gedővári k. ügynökkel*. Feladata volt, hogy a *Horkay-féle feljegyzések* alapján jegyzőkönyvet szerkesszen. Január 24-én hallottam, hogy a kivégzettek ruháit az Armíába hozták át. Pénzt és egyéb értéket nem hoztak. Csak március elején láttam ezeket a ruhákat, mert Fóty parancsára jelen kellett lennem a ruhák becsomagolásánál. Fóty parancsára külön tettünk 2 perzsa, 2 perzsaláb, 1 női és 2 férfi bundát. Fóty említette, hogy ezeket külön kell értékesíteni, de azt nem mondta, hogy erre utasítást kapott. *Horkayval* egyetértésben járt el Fóty, mert *Horkay* jóváhagyta a fenti intézkedést. Azt mondta *Horkay*, hogy erről a nyolc bundáról senkinek sem szabad tudni, ezért az értékesítést nekünk — nekem és *Gedővárinak* — kell eszközölni és pedig oly módon, hogy együttesen adjuk el, de ne tegyünk említést a bundák eredetéről és nyugta, ellennyugta mellett adjuk el őket. Még aznap mondta Fóty azt is, hogy az engedélyt meg fogja kérni *Grassytól*. Másnap közölte, hogy az engedélyt *Grassytól* meg is kapta. Március 11-én Fóty diktandójára jegyzőkönyvet vettünk fel, amit én írtam (csatolva). Pár nap múlva a bundákat részben postán feladtuk *Gedővári* budapesti címére, részben pedig személyesen vittük fel. *Gedővári* néhány-

158 *Esső Miklós* alezredes az 55. határportyázó osztály parancsnoka.

szor próbálta eladni, de oly keveset ígértek értük, hogy Fóty az eladást nem engedélyezte, hanem elrendelte, hogy a bundákat óvjuk meg.

36. *Gedővári István* k. nyomozó vallomási jegyzőkönyve 1942. június 12.: A tényállást egyezően adja elő a kihallgatott Farkas Károly k. ügynökkel. Előadja még: A március 11-iki jegyzőkönyvben szereplő bundákat Fóty utasítására eddig lakásomon kezeltem. Nem tudtam értékesíteni, mert keveset ígértek értük. A bundákat beszolgáltatta a jegyzőkönyv aláírásával egyidejűleg.

37. Az 1942. március 11-én felvett bunda-jegyzőkönyv ismertetése (csatolva).

38. *Grassy József* vezérőrnagy jegyzőkönyve 1942. június 13-án: Az újvidéki razzia után Fóty azt kérte tőlem, hogy a télikabátokból az értékesebb darabokat bocsássam rendelkezésére, hogy azokat értékesíthesse. A befolyó vételárát a hadtesthez be fogja fizetni. Ehhez hozzájárultam azzal, hogy válasszák ki a megfelelőket a Fóty-nál tárolt ruházatok közül.

39. *Grassy József* vall. jegyzőkönyve a vkf. által elrendelt kivizsgálások során: Fóty vallomása teljesen valótlan, soha szó sem volt arról, hogy az őrizetben levő ruházati cikkek közül egyeseket átengedjék értékesítés végett.

Grassy főtárgyalási megjegyzése: Mikor az első jegyzőkönyvet Littomericzky alezredes velem fölvette 1942. június 13-án, úton voltam a harctér felé.¹⁵⁹ A jegyzőkönyvet el sem olvastam, hanem elolvasás nélkül aláírtam. Pár hét múlva Babós ezredes hallgatott ki ugyanezen ügyben, akkor azonnal visszavontam a június 13-iki jegyzőkönyvet és az abban foglaltakat ma sem tartom fenn. Tudom, hogy hibáztam a jegyzőkönyv aláírásával, mert elolvasás nélkül írtam alá.

Náday István vezérezredes, elnök: Goromba hibát követett el, mert nem volt oka nagy bizalommal lenni!

Horkay alezredes: Többször jelentettem Grassynak, hogy véres ruhák és gyermekholmik vannak. Ez még február 10-e körül történt. Március elején ismét kértem parancsot tőle a holmikra. Ez időben történt, tehát március 8., 10. körül, hogy Fóty azzal jött hozzám, hogy végre Grassy rendelkezett. E rendelkezés értelmében az értékesebb holmikat külön kell kezelni, míg a véres ruhákat és a gyermekholmikat el kell égetni.

Folytatólagos főtárgyalás 1944. január hó 10-én.

40. Littomericzky vk. alezredes helyzetjelentése Fótyhoz, amit Fóty továbbított a Vkf. 2. osztályhoz: „... 1942. január 24. Ma kapott szóbeli parancs alapján rendelem, hogy ezentúl az internáláson legyen a hangsúly, fegyverhasználat csak szökés, vagy kivételosen egyes emberek ellen lehetséges...”

41. Stépán László cs. százados helyzetjelentése 1942. január 6. és 7. „... Csurog kihalt: ... fogoly 428...”. „... Lámpa lerántása után az őrség valamennyi foglyot lelőtte...”

Folytatólagos főtárgyalás 1944. január 11.

42. Stépán László cs. szds. jelentése 1942. január 12-én a csendőr kerületnek; „... bizalmas jelentés szerint kommunista szervezkedés folyik Zsablya és Óbecse körül. Fegyveres rajtaütést terveznek nemcsak itt, hanem másutt is...”

43. Fóty Ferenc cs. alezredes beadványa a csendőrfelügyelő ügyészéhez 1943. szeptember 1-én: „állítom, hogy a szabályai és csurogi eseményekről, úgy amint történetek, a vezérkari főnök úrnak is tudomása volt”.

Fóty megjegyzése: más adatom nincsen, csak ami a főtárgyaláson elhangzott.

44. Fóty Ferenc alezredes tájékoztató jelentése 1942. január 7-ről (Ribbentrop-féle jelentés). A bíróság az ismertetést mellőzi és a tárgyalásvezető megállapítja, hogy a jelentésben foglalt adatok a Vkf. bíróság ítéletei nyomán ismeretesek.¹⁶⁰

45. Fóty Ferenc távirata 1942. január 5-ről a Vkf. 2. osztályhoz: kéri a Vkf. bíróság sürgős kiszállását.

46. Hegedüs hadbíró őrnagy¹⁶¹ összefoglaló jelentése a szegedi hadtest ügyészi kivizsgálásának eredményéről: A háttér megállapítása teljesen megegyezik a Fóty

¹⁵⁹ Grassy József vezérőrnagyként a kecskeméti 13. könnyűhadosztály parancsnoka lett, így vett részt 1942. július 20-tól november 15-ig a 2. magyar hadsereg szovjetellenes harcaiban.

¹⁶⁰ A Fóty által készített ún. Ribbentrop-jelentés sajnos nem került elő. A jegyzőkönyv itt nyilván a Dominich Vilmos által megfogalmazott, a Vkf. bíróság tevékenységére vonatkozó összefoglaló jelentésre utal, amelyet Dominich 1941. december 1-én készített Szombathelyi számára. (HL HM 1941—13—14042/eln.)

¹⁶¹ Dr. Hegedüs Imre hadbíró őrnagy, beosztott ügyész az V. hadtest ügyészségén.

jelentésében előadottakkal, sőt annál sötétebben festi. Megállapítja az ügyészi összefoglaló jelentés, hogy Csurogon kegyetlenkedés nem volt, a fegyverhasználatot a foglyok nyílt lázadása váltotta ki. Az örök csak kötelességüket teljesítették, amikor fegyverüket használták és a szívós ellenállás következménye volt az, hogy minden fogly meg halt. A csurogi eset az ügyészi jelentés szerint iskolapéldája volt a jogos fegyverhasználatnak.

Folytatólagos főtárgyalás 1944. január 12-én.

47. Tárgyalásvezető ismerteti a bundaügyben lefolytatott eljárást befejező félre-tételi határozatot (csatolva).

48. Tárgyalásvezető ismerteti a Vlkf. bíróság Délvidéken hozott ítéletének szám-szerű adatait, ezek szerint: a bíróság ítéletet hozott.¹⁶²

Zentán 1941. november 7-én 10 halálos ítéletet

Óbecsén 1941. november 8-án 12 halálos ítéletet és 10 fegyh.¹⁶³

Vácban 1941. november 28. és 29-én összesen ítéletet

Szabadkán 1941. november 14—15-én 24 ítéletet¹⁶⁴

Újvidéken 1942. január 15-én 14 ítéletet

Újvidéken 1942. január 16-án 8 ítéletet

Újvidéken 1942. január 14-én 10 ítéletet

Újvidéken 1941. december 15-én 14 ítéletet

Újvidéken 1941. december 17-én 6 ítéletet

Újvidéken 1941. december 16-án 10 ítéletet

Szabadkán 1942. március 27-én 18 ítéletet

Újvidéken 1941. december 13-án 11 ítéletet

Újvidéken 1941. nov. 21—22-én 26 ítéletet¹⁶⁵

Zomboron 1942. febr. 12—14-én 26 ítéletet¹⁶⁶

Szabadkán 1942. márc. 17—18-án 67 ítéletet

Óbecsén 1942. jan. 15-én 15 ítéletet¹⁶⁷

Újvidéken 1942. jan. 27-én 7 ítéletet

Újvidéken 1942. jan. 22-én 7 ítéletet¹⁶⁸

Újvidéken 1942. jan. 23-án 10 ítéletet

Újvidéken 1942. jan. 23-án 9 ítéletet

Újvidéken 1942. jan. 28-án 12 ítéletet

Újvidéken 1942. jan. 29-én 7 ítéletet¹⁶⁹

Zomboron 1942. jan. 16-án 6 ítéletet stb., stb.

Ezzel a bizonyító eljárás befejezést nyert és 1944. január 12-én reggel vették kezdetüket a perbeszédék. Dr. Gazda Imre hb. fhdgy.¹⁷⁰ ügyész 45 perces vádbeszédet mondott. Általánosságban előadta, hogy a délvidéki partizán mozgalom 1944. január 4-én végleg meg lett semmisítve, hiszen a csendőrnymozgó szervek megállapítása szerint csak 30—40 fegyveres partizánról lehetett szó. Az igazoltatás is törvénytelen volt és ellentétes a magyar mentalitással. Ezután sorra vette az összes vádlottak cselekményeit, s méltatta a rendelkezésre álló bizonyítékokat. Elejétől végig tárgyilagos vádbeszéde befejezéseként valamennyi vádlottra a legsúlyosabb büntetés kiszabását kérte.

Feketehalmy—Czeydner mint I. r. vádlott, védője, Dr. Tanos Dezső védőbeszéde 1944. január 14-én kellett volna, hogy elhangozzék. A sza-¹⁷¹

62 A JKP vezette ellenállási mozgalom letörésére az 1941. július 31-én kelt bizalmas katonai közigazgatási parancs rendelte el a statáriális bíraskodást. A polgári közigazgatás után (a Bácskában 1941. augusztus 15., a Muraközben augusztus 21.) a katonai rögtönítélő bíróságok szerepét a közigazgatásilag illetékes törvényszékek bíróságai vették át. A Bácskára vonatkozóan például a szegedi törvényszék rögtönítélő bírósága 1941. október 9-én Szombathelyi átiratában javasolta Bárdossy miniszterelnöknek a vezérkar főnöke rögtönítélő bíróságának felállítását a Délvidéken. A minisztertanács a javaslatot október 28-án hagyta jóvá. A bíróság novemberben kezdte meg működését. A kérdésre bővebben lásd *A. Sajtó Énikő* i. m. 146—163.

163 Az adat nem pontos. Óbecsén nem 12, hanem 17 halálos ítéletet hoztak, négynek Szombathelyi megkegyelmezett. (HL HM 1941—13—14042/eln.)

164 Szabadkán 24 halálos ítéletet hozott a Dominich Vilmos vezette bíróság. Kilenc halálra ítéltnek Szombathelyi megkegyelmezett. Uo.

165 A 26 vádlott közül 15-öt halálra ítélték, ebből négyen kaptak kegyelmet. Uo.

166 Ebből 5 halálos ítélet volt. (HL HM 1942—13—13431/eln.)

167 A 15 vádlott közül 14-et ítélt halálra a Vkf bírósága. (PI Archívum 613. f. 21/5. ó. e.)

168 Ezek közül 4 halálos ítélet volt. (HL HM 1942—13—9159/eln.)

169 Mind a 6 vádlottat kötél általi halálra ítélték. (HL HM 1942—13—129744/eln.)

170 Az ügyész rendfokozata helyesen hadbíró százados.

171 Az irat csonka, itt megszakad.